

LJUBLJANSKI ZVON

MESEČNIK ZA KNJIŽEVNOST IN PROSVETO

V I P A V A

A L O J Z G R A D N I K

Iz kršnih jam privre in teče tiha
 med dračjem jelš in hrastja in robide,
 preplavlja njive, plot in vrtne zide
 in v žarkem solncu julija usiha.

Zrcalijo se v nji kmetiške hiše,
 gradovi grofov, mlini, trtni koli,
 in v pluge vpreženi furlanski voli,
 če kraška burja preko nje ne piše.

Molčeča, motna, mirno, tiho teče
 in sestri Soči pri Sovodnju reče:
 «O čista, jasna ti, še mene sčisti!»

In se objame z njo in prst in listi
 zgubé v vrtincih se in s stoki Soče
 po Furlaniji tudi ona joče.

E P I T A F

† Mileni Žerjavovi.

Luč si bila — tiha, bela sveča,
 ki gori, gori in ni ji mar,
 če jo vso razjeda lastni žar,
 da le drugim ta njen dar je sreča.

Luč si bila, ki še druge vžiga.
 Če te ugasil je težki križ,
 v tisočerem ognju zdaj goriš,
 ki nas kvišku, k Tebi, k zvezdam dviga.

R I B I Č P O M L A D I

L I - T A J - P O

Pomladna prst je že popila sneg,
vrb rmeni lističi so že vzbrsteli
in od cvetočih breskev rdeč je breg.

Kot stopljeno srebró se ribnik béli,
od rož do rož hiti metuljev roj
in srka med čebela pri čebeli.

Odpel zamišljen ribič čoln je svoj
in vrgel mrežo v vodo, ki se kâla
in lomi solnca zlatopeni soj.

Misli na njo, ki je doma ostala
kot ptička v gnezdu, plahi lastavici
podobna, krotkosrčna, mila, mala.

Na njo on misli, ki ga bo objela,
ko ji prinese truden mrežo jela
kot nosi samec-ptič svoj plen samici.

S E R E N I S S I M A

Z G O D O V I N S K I R O M A N — J O Ž E P A H O R

10.

(Nadaljevanje.)

Dnevi so bežali, a Golja se ni mogel več umiriti. Dogodek z Loredanom ga je zadel in bilo mu je, kakor da so se mu odprle oči. Vse, kar je bil prej kadarkoli doživel s tem pustolovcem, se je sedaj strnilo in zlilo v eno. Lorenzove besede so mu osvetlile vse, da mu je sedaj rezalo v oči in v srce. Črv je glodal v njem brez prestanka, s strahom je opazovala mati sina, kadar je za trenutek obstal pred njo.

«Ali si bolan?» ga je izpraševala. «Ves si izpremenjen. Povej vendar, kaj ti je?»

Bila je prepričana, da ni bolezen, kar ga muči, slutila je, da mu leži kamen v duši.

«Komu boš povedal, če ne materi, kar te teži?» mu je prigovarjala. «Kdo drugi bo razumel, če ne mati? Govori, da ti bo laže in da se utolažiš!»

A sin se ni odprl. Bežal je pred materjo, trpel je in se mučil in preživiljal grenke dni, kakor še nikdar v svojem življenju. Ne-

miren in bolan se je potikal po samotah, kadar ni bil v službi. Kadar pa je moral na ladjo, se je vsem izogibal, kakor da vsi vidijo njegovo muko in se ji rogajo.

Prve dni je mislil le eno: poiskati Loredana in zahtevati od njega jasno, razločno besedo. Naj govori odkrito in ne kot lopov. Naj pove, kaj je hotel z besedo vlačuga! Če je mislil Mocenigovo hčer, naj pride na dan vsa resnica! Če ni mislil nje, tem bolje. A če bo spet govoril dvoumno in nesramno, če bo skušal blatiti čast patricijke, kakor ono noč, potem gorje njemu! Ni ga, ki bi ga ubranil pred njegovo roko! Maščeval se bo, da bo pomnil do zadnje ure! Tako je delal Golja načrte in srd je kipel v njem, ko se je spomnil Loredanovega nastopa, da je stiskal pesti in škrtal z zobmi. Prežal je na Loredana in če bi mu bil padel v roke, ne bi poznal milosti.

A v njem se je naglo dvignil še drugi glas. Zakaj ne greš k patricijki? ga je vpraševal. Zakaj ne skušaš zvedeti pri njej, kar moraš zvedeti? Kaj ti pomaga, če Loredanu potreš kosti? Naj govori patricijka! Ona edina ti more razkriti vso resnico, na njo edino se lahko zanesesh!

Njegov nemir je prikipel do viška. Ni mogel strpeti več, šel je k Mocenigovim. Poprašal je, kje je Neva, in vratar ga je peljal na vrt. Povsod je že bohotilo zelenje, cvetje je omamljivo dehtelo v popoldanskem solncu, glicinije so žarele.

«Gospodična je gotovo v uti,» je povedal služabnik, «po svoji navadi...» Končal ni. Iz ute, ki je bila v dnu vrta, se je že čul glas: «Kdo me išče?»

Golja jo je pozdravil in skušal skriti svojo nestrpnost in razdvojenost.

«Vendar žel!» se je razveselila patricijka ter mu pohitela naproti. Za njo je prišel iz ute častnik Cerini, ki ji je delal družbo.

«Vprašala sem že, zakaj te ni,» je nadaljevala Neva. «Ves teden je prešel, da se nisva videla. Kaj pomenja to?»

«Bal sem se, da ne bi nadlegoval,» se skriva Golja.

«Nadlegoval?» mu preseče patricijka besedo. «Kako govoriš?»

«Službo sem imel in ne bi bil mogel priti o primerni uri,» se opravičuje Just, ki mu je neprijetno, da je Neva sama z mladim častnikom.

«Vedno si dobrodošel!» zagotavlja Mocenigova in opazuje Goljev obraz. «Izbiraj! Ali ostaneva tu, ali greva v dvorano ali na balkon?»

Golja pomišlja in Neva odgovarja sama:

«Tu je najlepše, kar tu ostaneva!»

Artiljerijski častnik razume. Poslovi se in odide prožno in samozavestno.

«Tako!» pravi patricijka in se smeje. «Sama sva, nihče naju ne moti. A kaj ti je? Mračen si, kaj se je zgodilo?»

«Mučim se, sam se mučim!» pravi Golja in išče, kako bi povedal, kar ga teži.

«Kaj se je zgodilo?» ponavlja Neva in ga pelje v uto. Nestrpna je, ker Golja okleva. «Ali je kaj važnega? Kaj težkega?»

Golja sede in pripoveduje, kako je bilo oni večer, ko ga je napadel Loredan.

«Loredan?» osupne patricijka in oči se ji posvetijo. «Kaj hoče ta človek?»

Golja pripoveduje, kako je grozil njemu in Mocenigu.

«In radi tega se mučiš?» se smeje patricijka. «Radi njegovih groženj? Ne veš, da je mojemu očetu mari zanje kakor za lanski sneg? Onemogla jeza vre iz pustolovca, ne boji pa se je nihče, čeprav je uskočil v vojno stranko. Saj vedo vsi, zakaj je vstopil. Da bo krit radi trgovine s sužnji, ki je zabranjena!»

«Vem to», nadaljuje Just. «Nekaj drugega je, kar me je ranilo!»

«Govori!» pravi patricijka hladnokrvno, dasi ji je bledica segla v obraz. Pozorna je in vsa napeta.

Golja pove, ponovi Loredanove besede, natančno, kakor jih je bil izgovoril oni usodni večer.

«To torej?» pravi Mocenigova ravnodušno. «In kaj potem? Kaj je pristavil še?»

«Nič drugega! Ali morda ni dovolj?» ostrmi Golja in ne more razumeti miru patricijske hčere.

«Je morda omenil mene?» pozveduje Neva, misleč, da je kaj preslišala. «Je govoril kaj več? Ali je govoril jasno?»

«To je!» se razvname Golja. «Podlo te je žalil in ni si upal govoriti naravnost!»

«Ni res!» ugovarja patricijka. «Mene ni žalil. Iz besed, ki jih je dejal, še ni videti, da je nameraval žaliti mene!»

Golja dvomi. Čudi se, da patricijka ne vzkipi, zadeta v svoji časti, in dvomi, ali je res mislil Loredan njo, Mocenigovo hčer. Pojasnuje ji in si v spominu ponavlja, kar je govoril ono noč s prijateljem Lorenzom.

«Kaj pa ti?» ga prekine patricijka. «Kaj si storil, ko so padle one besede?»

«Roke in voljo mi je zlomilo.»

«Zakaj nisi zahteval pojasnila?»

«Tako bi ga zahteval, da bi mu strl goltanec!» se spet razvname Golja.

«Krasno priložnost si imel», meni Neva. «En sam sunek bi bil za- doščal! Kakor jata vrabcev bi se razpršila sodrga, da si zadel njih vodjo.»

«Loredana?» prekine Golja.

Patricijka pa se ne da motiti.

«Lahko opravičilo bi imel», nadaljuje. «V službi si bil, ko so te napadli, in krinke so nosili. Vsak drugi bi na tvojem mestu z že- lezom v roki ukrotil neodgovorno drhal. Drago bi plačali svojo drznost in svoje žalitve! Tebi pa upadejo roke v odločilnem tren- utku!»

«Žal mi je. Toda žalitev je bila tako nenadna in tako huda, da ni- sem vedel, kaj naj počnem.»

«Kmalu bi tekla tvoja kri», pojasnuje patricijka mirno. «Da niso prihiteli tvoji mornarji o pravem času, bi te zabodli napadalci! Lahko mi veruješ, da bi bila poceni tvoja kri! Kdo bi še kdaj iz- sledil morilce? V Benetkah so to prevsakdanje stvari! Niti raz- burjal se ne bi nihče radi poboja! Ti pa ne veš, kaj ti je storiti, ko gre za življenje in smrt!»

«Prav imaš!» pritrjuje Golja in si očita, ker ni razumel položaja. «Vidim. Izven zakona so se postavili in moja dolžnost bi bila, za- jeti jih ob taki uri!»

«Pusti dolžnost!» ugovarja patricijka. «Pamet sama bi ti bila lahko povedala, kako je ravnati. Veruj mi, polovico ugleda si izgubil v njih očeh s svojim omahovanjem. Ne boš tako zlepa popravil tega!»

Golja premišlja Nevine besede in je nevoljen sam nase. Tako jasno je vse to, on pa ni vedel kaj početi. Vsa njegova budnost ne izda nič, če ne zna takoj presoditi, kaj se godi, in potem naglo in odločno prijeti nasprotnika. Častnik mora vedeti to, si očita tiho in dela sklepe za prihodnost.

A komaj je patricijka umolknila, ko se mu spet začno počasi ogla- šati prejšnji dvomi.

«Tebe torej ne morejo raniti one podle žalitve?» vpraša Nevo in ji gleda v oči.

«Že spet začenjaš!» ga zavrača patricijka nevoljna. «Veš, kaj je to? Ali hočeš, da ti povem? Ni prvič, da se oglašja pri tebi! Ljubosumje je!»

«Kdo bi ne bil ljubosumen, če vidi, da je ta človek vedno za teboj?»

«Ti si bil ljubosumen, še preden si me vzljubil. Sicer pa — ali sem edina, ki ima čestilce?» Patricijka se skuša šaliti: «Saj bi ti moralo še laskati!»

«Laskati, praviš?» vprašuje Golja jedko. «Ko čujem tako žalitev?»

«Sam si videl — in ne enkrat — kako sem zavračala Loredana!» se vznejevolji patricijka. «Lahko bi razumel, kako me potem sovraži! Menda veš, kaj se pravi užaliti moški ponos? Njega zavračam, tebe, preprostega častnika iz ljudstva — ljubim! Ni to grenko za moža, ki bi hotel vladati Serenissimi?»

«Seveda!» pritrja Golja, a ne more potlačiti sumov, ki mu jih je podžgal Lorenzo. «Seveda je grenko! Toda Loredan je bil vendar drug tvojega očeta, najboljši prijatelj v hiši...»

«Žališ me!» vzkipi Neva in vstane. «Ti sam me žališ! Pozabljaš, kdo sem! Pazi se! Ali meniš, da se more kdaj Mocenigova hči samo v mislih ponižati do takega izgubljenega pustolovca?»

«Oprosti mi!» se zave Golja, ko čuje trdi glas. «Oprosti, saj vidiš, kako je z menoj!»

«Ne morem oprostiti!» zavrača patricijka užaljeno. «Tolikokrat sva že govorila o vsem, ti pa vedno znova ponavljaš! Ali si sploh upravičen mučiti me, mučiti radi nekih nejasnih Loredanovih besed? Veš za gotovo, da je mislil mene? In če bi veljalo meni, ali niso to zgolj psovke prostaške duše, ki ne more premagati svoje jeze in preboleti svoje sramote? Če nisi zmožen velike ljubezni, povej, in ločila se bova! Če si iskal v meni samo ženske, je čas, da vržeš krinko proč in se razgališ! Bolela me bo tvoja prevara. A bolje je, da prelomiš danes takoj, kakor pa kdaj pozneje! Če pa misliš vedno dvomiti in me mučiti, mora biti temu konec!»

Ostre so besede patricijke in nje pogled neprijazen, mrzel. Nikdar je Golja še ni videl take. Tuja se mu zdi in polna nekega pritajenega sovraštva.

«Čim večja je moja ljubezen, tem krivičnejša si! Vse moje misli so pri tebi, vse moje stopinje gredo za teboj. Ti pa govoriš, kakor da ničesar ne čutim zate, kakor da te hočem varati! Ali bi mogla biti krivičnejša?»

«Dokler boš dvomil, me ne boš prepričal!» mu odvrne ona hladno. «Samo slabiči ne morejo iz dvomov! Dokler bo ždela na dnu tvoje ljubezni neprestana misel na beg, bom vedela, da to ni ljubezen, ki gre preko vsega!»

«Preko vsega?» se zavzame Golja.

«Da, preko vsega!» pribije patricijka. «Če treba, tudi preko tebe samega!»

«Zahtevaj od mene, kar hočeš, in storil bom!» vzplamti Golja. «Govori!»

«V odločilnem trenutku ti upadejo roke!» odbije patricijka mrzlo. «Samo zahtevaj!» gori Golja. «Naj izzovem Loredana? Naj ga posekam? Samo reci in kaznoval ga bom! Bog mi je priča, da mu ne prizanesem!»

«Zdaj bi bil to zločin!» zavrne patricijka. «Zločin pa še ne bi bil dokaz, da me ljubiš z resnično, silno ljubeznijo!»

«Zakaj ne?» zahteva Golja. «Kakšnega večjega dokaza hočeš?»

«Zakaj ne?» ponavlja Mocenigova hči. «Zato, ker bi bil dokaz samo tvojega ljubosumja! Majhnega, nespametnega ljubosumja! Res ne moreš razumeti tega?»

Golja ne razume. Molči in se muči z divjimi mislimi, podoben zaprti živali, ki zaman išče izhoda iz jeklene kletke.

«Vidiš!» nadaljuje patricijka neizprosno. «Velikega dokaza tvoje ljubezni še nisem doživela. Morda ga bom kdaj, morda nikdar ne. Zato so moje besede grenke. Vsa grenkoba tvojih žaljivih dvomov je v njih in bo dotlej, da se preseka ta voz.»

Patricijka se nasloni na uto in zre po vrtu, kakor ne bi imela več pogleda za mladega častnika.

«Kaj hočeš od mene, povej!» prosi Golja. «Reci, kako naj ti dokazem svojo ljubezen?»

Neva pa molči trdovratno in se ne ozre vanj. Kakor nevede se igrajo njeni prsti z nizom biserov, ki jih ima okrog vratu in na prsih, in trpka grenkoba ji je razlita čez obraz.

Golja jo gleda in čuti, da ji je storil krivico. Žalil jo je s svojimi sumničenji, žali jo neprestano. Ali nima Neva prav, če pričinja dvomiti o njegovi ljubezni? Če ne more več verjeti vanjo?

Molčita. In vsak trenutek molka povečuje razdaljo med njima. Golji se zdi, kakor da mu nevidne moči tržejo Nevo iz rok, in v srcu ga boli. Narazen gresta, razdalja raste, naglo, neprestano. Izgubiš jo! se utrga nekaj v Golji in na kolena pade in objame patricijko z močnimi rokami, kakor bi jo hotel pridržati, ustaviti. «Odpusti mi!» jo prosi. «Odpusti in ostani tu!»

Patricijka se skloni k njemu, mu objame z rokami glavo, boža ga in mu tiho govori:

«Saj ti nimam odpustiti česa! Pomiri se in razveseli se! Ti barbar moj! Ti ogenj, ki plamení, ti sladki, presladki moj fant!»

1f.

Prišel je veliki petek. Zvonovi so utihnili, cerkve so se odele v žalno, mrak jih je zastrl. V črna in vijolična zagrinjala povita razpela in slike govore o Kristovem ponižanju in trpljenju, množice prihajajo, poslušajo in drevene. Tam doli na jugovzhodu, v

sveti zemlji še ni dopolnjeno. Še stoji tam križ, velik, da ga vidijo široka morja in ljudstva nešteti jezikov. Še stoji križ, na njem pa razpenja svoje prebodene roke božji sin. Tla, po katerih je lila njegova sveta kri, teptajo divji konjeniki. Sramotijo umirajočega, pljuvajo nanj in se rogajo vsemu svetu. Iz višine gleda Bog, gleda in čaka, ali se ne bodo že zganila ljudstva, ali še ne bodo planila na sveti grič, ali ne bodo oprala strašne sramote. Poedini bojevniki padajo v Levantu drug za drugim, umirajo za križ kot mučeniki in v trumah morajo krščanska dekleta in otroci v sužnost. A vse te žrtve ne zaležejo, ker ni dovolj odločnosti in volje, da bi se dvignili na nevernika in ustavili njegovo nesrečno, bogomorno roko.

Trume polnijo cerkve, trume odhajajo. Križ rase v širino in v nebo, a Krist je na njem sam in zapuščen, in nikogar ni, da bi ga objel. Križ rase in meče svojo senco na vse štiri strani sveta, a človek beži in se skriva, pritlikav, nevreden božje veličine in božjega usmiljenja.

Benetk ni zajel oni ogenj, ki je še pred nekaj stoletji zbiral ogromne vojske križarjev in jih metal na jugovzhod. Ljudovlada ni poznala drugega od potreb svojega trgovskega življenja. Dasi je iskala po samostanih posojil, je bila vendar po navadi sprta z Rimom, zadnje čase še posebno radi kambreške lige. Tudi sedaj se je pripravljala na velike dogodke brez ozira na ognjevitega starca papeža Pija V., čigar oko je bilo uprto neprestano v odrešenikovo zemljo.

Že so se odposlala ojačenja v Dalmacijo, kjer je bilo pričakovati napadov na obrežna mesta. Že je bil na Ciper imenovan nov poveljnik, Giulio Savorgnano, mojster v utrdbenih delih in v artiljerijskih stvareh. Že so odjadrale nove ladje z orožjem in strelivom na bogati otok.

Le pogajanja s Španijo niso napredovala tako kakor bi želeli mogočniki ljudovlade. Filip II. je bil sicer obljubil petdeset galej proti smrtnemu sovražniku vsega krščanskega sveta, a v Benetkah so čakali zaman. Nestrpni so postajali, naposled pa so sklenili, da se njih ladjevje spusti najprej do Zadra in počaka tam pomoči. Treba je bilo samo ukaza, zakaj galeje so čakale v polni vojni opremi, da ni nedostajalo na njih ne enega vesla ne ene vrvi. Tako je našel velikonočni teden mornarje še v Benetkah.

Bilo je na večer velikega petka, ko je prišel Golja domov. Svojo mater je zadnje čase popolnoma pozabil. Odkar je pričel zahajati k Nevi na Murano, ga ni bilo več k njej. Bal se je, da bi odkrila, kako je ž njim. Bal se je, da bi opazila požar, v katerega je bil zašel in ki ga je palil in žgal, da ni videl ne zvezde ne poti

pred seboj. To pomlad je postal drug človek. Kakor je ljubil patricijko, onega neskončnega sijaja prvih časov ni bilo več v mladi ljubezni. Počasi in nevidno se je osipal nekdanji silni čar, vsak dan se je spet utrnilo nekaj tihe lepote Nevine. Golja ni več živel prejšnjega življenja, ugašala je pesem v njegovem srcu. Utihnilo je ono veliko, dolgoletno hrepenenje v njem, prešlo je kot čudovit sen. In brez tega hrepenenja je bil kakor siromak, ki je sam ostal sredi jesenske ceste. Ni bilo še dolgo, ko je čutil, da bi se dvignil v zrak, če bi le razprostrl roke. Ni bilo dolgo, ko je še želel nevarnosti in bojev, da bi izmeril moč svojih mišic, ko mu je srce plalo v ljubezni in neizmerni sreči. Kje je vse to zdaj? Kaj mu je upognilo peruti?

Izpraševaje so zrle sina materine oči. Just ni več cvel kakor svež nagelj, prve strasti so se mu zarezale v lice. V njegovem pogledu ni bilo več one silne samozavesti ne onega neskončnega miru, ki ga daje človeku solnčna mladost. Mati je videla vse in skrb jo je prevzela.

«Ali si pozabil name? Ti ni več do matere?» mu je očitala. «Niti mimogrede se nisi več oglasil! Zapuščaš me, še preden je sila, še preden te vzame vojna.»

Sin se je opravičeval s službo, a mati mu ni verjela. Vedela je o znanju z Mocenigovo hčerjo, a kakor jo je spočetka to razveselilo, jo je kmalu navdalo z zlimi slutnjami. Njen sin se je dvignil in dosegel mesto, kakršno dosežejo le redki njegove vrste. Toda materi je postajalo jasno, da sinu ne bo prineslo sreče. «Ne taji!» ga je zavrnila. «Odkar si povišan, živiš drugače! Ni več trezno tvoje življenje, tvoje poti niso dobre. Vedela sem, kdaj sem že vedela! Mlačen si bil do njega, ki ti je dal zmožnosti, Nisi mu služil, kakor sem te učila. Ko so te povišali, si se prevzel.» «Nisem se prevzel, mati!»

«Ne ugovarjaj! Visoko si vrgel svoje oko. Nikdar bi ga ne bil, da ti niso dali svetle obleke. Ali si mislil, da si jim že enak? Saj ne vem, morda se varam! Daj Bog, da bi se! A sodim po tem, kar vidim. Zaslepilo te je, tako te je zaslepilo, da bi kmalu ne poznal več matere. Vse si skrtil pred menoj. Kaj naj rečem, če se skrivaš pred materjo?»

«Prvi dan sem vam že povedal!»

«Prvi dan in potem nič več. Nisi potreboval mojega nasveta. Ne veš, da nihče ne svetuje tako, kakor mati? A če te vprašam danes, kako ti je, mi ne odgovoriš odkrito. Skrivaš! Ah, ko ne bi materino srce videlo tudi skozi laž!»

Mati je sedla na nizek stol, sinu nasproti, gledala ga in čakala njegovih besed. A ni jih bilo. Sin je molčal in strmел predse.

«Veliki petek je danes», je povzela mati tiho. «Dan Kristove smrti!»

Just je dvignil glavo in jo pogledal.

«Si bil danes v cerkvi?» je vprašala pomenljivo.

«Bil sem.»

«K Bogu si šel», je govorila mati počasi, kakor bi iskala daljno misel, «in prišel si k meni, danes, na veliki petek.»

Spet je prestala ter mu vprašuje zrla v oči.

«Kaj je na vsem tem?» je vprašal negotovo, strmeč, kako mu mati bere v duši.

«Kaj je? Glej, Just, natančno vem, da ni slučaj! Zastonj se mi umikaš. Ko si prestopil prag, sem že videla tvoje motno oko. Reci, ali ti ni dobro? Morda te teži odhod? Slutiš zlo? Povej mi, kaj te teži! Vse mi povej in laže ti bo!»

«Saj ne pojdem na bojišče. Do Zadra grem, morda še kam niže. A bojišča najbrž niti videl ne bom.»

Just se je odprl in materi se je zjasnil obraz.

«So te premestili na stražne ladje? Boš imel posebno službo?»

«Ne to ne ono. Izognil se bom bojišču, kakor se jih izogne toliko. Vstopil bo kdo drugi na moje mesto, kakor se to zgodi, če kdo zboli ali pade.»

«Pa ti si vendar zdrav! Ali misliš s podkupljenjem?» zaskrbi mater.

«Čemu, ko pa ni potreba! Saj so še druge poti!»

Mati ga gleda v začudenju. Sluti nevarnost, v katero bi se sin lahko zapletel. Umika se dolžnostim v najusodnejšem času. Dobro ve, da tvega več, nego bi šel na bojišče.

Sin vidi njeno skrb in jo tolaži.

«Saj vendar nisem tak bedak, da bi sam silil v nevarnost!» jo skuša pomiriti. «Niti z mezincom ne bom ganil!»

«Kdo ti bo pomagal?» vpraša mati nestrpno. «Imaš dobre znance, ki skrbe zate?»

«Mocenigova hči», pove sin počasi. «Nisem je prosil, sama se je ponudila. Pravi, da se je vedno delalo tako in da se bo, dokler bo stal svet. V vojni umreti, mlad in zdrav, to je grenko, in vsak se reši, kakor se more.»

«Bogatinova hči?» ponavlja mati počasi, kakor bi iskala nečesa. «Da! Če hoče, te lahko reši! Toda povej mi, sin, ali ni nevarna ta pot, ki si jo izbral? Skrbi me, bojim se zate!»

Just razlaga, kako lahko se to zgodi, kako je mogoče, da ga odpokličejo celo s poti na bojišče. A govori brez prepričanja in kakor človek, ki mu neprestano ugovarja notranji glas. V vse

njegove besede odmevajo dogodki zadnjih tednov, vsa ona Nevina strast, ki jo je tako nenadno spoznal.

«Morda te bo rešila», pravi mati. «A povej mi, čemu bi storila to? Iz ljubezni?»

«Čemu?» ponavlja Just, ki ga zadevajo besede. «Kdo bi vpraševal po tem! Da je le človek rešen!»

«Rešen?» vprašuje mati. «Bojim se, da se vržeš iz enega vrtinca v drugega. Bojim se, da ti izpodnaša tla pod nogami! Preudari, kar počenjaš! Varuj se, dokler je še čas!»

«Kaj hočete reči s tem? Govorite jasno!» zahteva sin in se hkrati boji njenih besed.

«Vrata so se ti odprla med gospodarje Benetk in ž njimi se je odprl prepad pod teboj. Našel si cvet in zdaj bredeš, da sam ne veš, kod! Ko boš odprl oči, bo že prepozno. Zastrupilo te bo, da niti ne slutiš, kako!»

«Motite se», je ugovarjal. «Vem, kaj delam, razločno vidim pred seboj.»

«Ničesar ne vidiš! Popolnoma ti je zameglilo pogled! Mislila sem in sem spoznala. Brezumno je, če ti tli v srcu le iskrica nade na Mocenigovo hčer! Kdo ve, koliko jih je, ki hlepe po nji, po lepotici in bogastvu, ki bo pripadalo edini hčeri! Prej ali slej spoznaš, kako si se varal in zavrgel svoje življenje!»

Golja čuti resničnost materinih besed, a nima moči, da bi se ji izpovedal. Ugovarjati skuša, a sam sebi ne veruje. Prišel je k materi, da bi našel pri njej tolažbe, a niti žarek se mu ni utrnil v temo njegovih muk. Samo laž je ostala med sinom in materjo, laž, ki ju je ločevala in odtujevala bolj in bolj.

Rahlo je potrkal na vrata in mati je šla odpirat.

«Vi, gospodična Amelija?» se je začudila. «Kaj vas prinaša ob tej uri?»

Golja je osupnil. Amelija? Vendraminova sestra? Vedel je, da sta znani z materjo, saj mu je večkrat pripovedovala o nji. Da, celo namignila mu je, da ga dekle najbrže rada vidi. Vendar se ni nikdar menil zanjo. Zato ga je iznenadilo tem bolj, ker je sama prišla k njim.

Dekle je takoj povedalo, da išče Goljo. Vstal je ter ji šel naproti, radoveden, kaj mu hoče ob tem času.

«Nekaj mi je pravilo, da vas dobim doma», je spregovorila plemkinja nekoliko vznemirjeno ter mu podala roko. «Radi nujne stvari prihajam, brat me pošilja!»

«Kakorkoli je nujno, vsaj sedli boste!» pravi Golja, opazovaje lepo dekle. Amelija je bila bratove postave, ne velika, a lepo raz-

vitega stasa in obraza, ki ni niti najmanj spominjal onih bolnih, brezkrvnih lic benečanskih lepotic.

«Morali boste z menoj», je nadaljevala, ne da bi sedla. «Brat bi rad govoril z vami še nocoj.»

«Morda službeno?» je vprašal Just, opazuje zdravi, lepi obraz dekletov in posebno še njene bogate, kostanjeve lase, skromno počesane v zatilnik.

«Napol službeno», je dejala, «sicer vas ne bi vabil ob tej uri.»

Gospodična ni sedla in Golja je ni silil dalje. Čut dolžnosti se je oglasil v njem, zdelo se mu je, da gre za nekaj važnega. Ogrnil je plašč, potolažil mater, da ji pride povedat, če bi bilo kaj nujnega. Nato sta s plemkinjo odšla.

«Morda odjadramo?» je vprašal Golja, ko sta stopila v čoln, ki je čakal v enem najbližjih prelivov. «Pred materjo vas nisem hotel vprašati tega!»

«Kolikor vem, ni še nič znanega o odhodu brodovja. Vas skrbi?»

«Prav nič!» je odgovoril in tehtal njene besede, ki so se mu zdele tako mehke in domače. Precej drugačna je od brata, je ugotavljal. Nima njegove ognjevitosti, njegove neugnane živahnosti. Ali se je s tem prikupila materi, da je ž njo tako prijazna?

Čoln je zavijal okrog oglov, čolnar je neprestano vzklikal in opozarjal. Naposled so se ustavili pod temnim mostom, in stopila sta na obrežje. Še nekoliko korakov, in bila sta pred ozkimi vrati na vrt.

Skozi vrt! je iznenadilo Goljo. Saj vendar nismo zarotniki! Se morda deklet boji, da bi jo opazili v moji družbi?

«Gospodična!» je dejal naravnost. «Rad bi vam pogledal v oči!»

«Tu, v temi?» je dejala s smehom. «Čemu pa?»

«Videl bi v njih, ali se ne bojite.»

«Česa?»

«Da bi se zvedelo, kdo vas je spremljal.»

«Pa čemu naj bi se bala?»

«Zakaj me vodite po vrtu?»

Ves pogovor je bil lahek in šaljiv in Golja se je čudil, kako naglo je prešlo, kar ga je še pred trenutki tako mučilo.

Stopila sta v vežo, ki je bila razsvetljena, in Golja se je ustavil.

«Zdaj bi že lahko bral v vaših očeh», je dejal šaljivo, «če ste se kaj bali!»

«Silno sem se bala,» je odgovorila nagajivo, «lahko se prepričate!»

Golja je stopil bliže, jo smeje poprosil, naj se okrene proti luči, ter ji pogledal v oči. Čudovit mir je bil v njih, mir, kakršnega ni

še nikdar videl v Nevinem pogledu. Krotko so zrle vanj te smehljajoče se oči, da se je zdrznil, kakor bi bil pravkar zagrešil nekaj nedopustnega.

«Vaš brat me čaka», je dejal. «Prosim, pokažite mi njegovo sobo!» Pokazala mu je sobo, in Vendramin ga je sprejel prijateljsko in ljubeznivo. Povedal mu je nekaj novic, ki Golje niso posebno zanimale, nato pa mu je pojasnil namen vabila. Vojna je pred vrati, in poveljstvo bi rado vedelo, kako je z vojnim razpoloženjem med vojaštvom. Kako je s poslušnostjo, s pogumom, kako sodijo dogodke in posebno še: kako bi se mornarji bili, če bi prišlo do spopada. Golji je gotovo najboljše znano, kako je med mornarji iz Dalmacije, ki jih je toliko v službi ljudovlade. Pove naj odkrito resnico, če bi tudi ne bila ugodna.

Golja ni pričakoval takega izpraševanja. Nezaupnost se je oglasila v njem. Vedel je, da niso bili beneški gospodarji nikdar iskreni in da se za njih prijaznost često skrivajo zli nameni. Spomnil se je, kako mu je bil Vendramin že pripovedoval, da ne zaupajo njemu samemu. Zato se mu je zdelo toliko čudneje, da bi mu bili poverili tako nalogo. Ni mogel povedati plemiču vse resnice, kakor jo je videl. Molčal je o nevolji, ki jo je imel vsak dan priliko opazovati, bodisi radi nezadostne hrane, bodisi radi neprestanih priganjanj mornarjev k nepotrebnim opravilom.

Tudi o vojni stranki je izpraševal Vendramin, ali mornarji odobravajo ali obsojajo, kar počenja, in Golja je postal kratkobeseden. Plemič je opazil to in ga vprašal nenadno:

«Kaj pa Lorenzo? Kako je z njim?»

«Prilичno kakor z drugimi», se je umaknil Just.

«Je zadovoljen?»

Golja je pomislil, nato je odgovoril kratko:

«Da!»

Plemič ga je pogledal ostro in ga zavrnil:

«Ni res! Natanko veš, a ga ne maraš izdati!»

Golja je pobledel, zdelo se mu je, da so povsod razpete vohunske mreže. A plemič ga je pomiril takoj:

«Lorenza poznam sam in ga imam rad. Povem ti to odkrito, ker vidim, da si možat. Upam, da mi boš sčasoma bolj zaupal nego danes!»

Golja je zmedlo in ni vedel, kako naj si razloži vse to. Vendramin pa je menda opravil svoje delo, zakaj vstal je zopet.

«Da, še nekaj!» se je spomnil. «Morda ti je že Neva pravila. Ali veš, kako me je Mocenigo vabil v protivojno stranko? Gore in reke bi mi bil kmalu ponujal. Ali si čul o tem?»

Golja ni vedel ničesar, in plemič ga je odpravil.

«Oprosti nadlegi in bodi brez skrbi! Prišel si v kočljivi zadevi, zato boš vse ohranil zase. Si razumel? Daj mi roko, da se lahko zanesem!»

Golja mu je dal roko, in razšla sta se. Počasi je stopal po stopnicah in ugibal, kje naj potrka, da se posloviti tudi od Vendraminove sestre. Preden pa se je nadejal, je stalo dekle pred njim in ga vprašala, ali naj mu posveti.

«Da bi naju kdo videl skupaj!» je ponagajal. «Ne, gospodična, bilo bi prenevarno!»

«Moram vas spremiti po vrtu», je odvrnila, «sami ne najdete izhoda!»

Amelija je šla pred njim in sledil ji je med grmičjem in latnički. Živo so dišale od nekod glicinije, ves vrt je dihal v noči. Spomnil se je zadnjih večerov na Muranu, spomnil se je opojnega vonja mladega cvetja, in spet se mu je poveznil kamen na srce. Ni več našel besede, in šele pri vratih je izpregovorila Amelija.

«Ste kaj zvedeli o odhodu?» je vprašala.

«Nisva govorila o tem», je odgovoril kratko in se sam ustrašil svojega glasu. «Morda ostanemo še dolgo tukaj», je dostavil, da bi popravil svojo rezkost.

«Saj ste mi oprostili nadlegovanje!» se je opravičevala plemkinja. «Lahko ste zadovoljni! Ob takem času in pa še na tak dan!»

«Le ločitev je neprijetna!» se je skušal spet pošaliti Golja, a dekle je čutilo, da ni več isti, kot je bil prej.

Ali je morda brat kriv te nenadne spremembe? je pomislila. Kaj sta imela? Toplo mu je dala roko, kakor bi hotela pokazati, da mu je prijazna, pa če bi tudi prišla z bratom navzkriž.

Golja je odšel po obrežju in ni vedel, kam. Ne cilja ne poti ni imel. Nemirno je pljuskala voda v temnem prelivu. Poslušal je in iskal. Gondoljerja je uzrl ob stopnišču, stopil je doli in ukazal peljati.

«Kam?» je vprašal ribič. «Morda do Piazzette?»

«Kamorkoli!» je menil častnik, sedel in umolknil.

Prevoznik je zavil v Canal grande in Golja je dvignil glavo. Mimo Mocenigove palače sta vozila. Daleč, razkošno so sijala okna, spodaj, na stopnišču so plapolale plamenice. Več gondol je čakalo ob stebrovju.

Kakor tedaj, ko sem prvič stopil preko Mocenigovega praga! je spreletelo Goljo. Tedaj, ko se je pričelo novo poglavje v mojem življenju! In kakor oni večer meni, tako blesti nocoj Nevina lepota drugim! Kdo je, ki ima danes lep večer ob njej, ob kraljici?

Počasi je pljuskala gondola navzgor po prelivu, neprestano so žarela okna pred Goljo.

Nič me ni obvestila o tem večeru! je zaključevalo v njem. Niti omenila ti ni! Zakaj je zatajila vse?

«Vozi hitreje!» je velel gondoljerju. Da bi že izginila ta sijajna okna v noč! Zdelo se mu je, kakor da se mu tiho rogajo, in v očeh je skelel njih odblesk. Golja se je zavil tesneje v plašč, pričel se je oglašati hlad.

«Kam sedaj?» je nenadno spet vprašal prevoznik. «Naj peljem na odprto?»

Golja se je vzravnaval in ozrl okrog. Na levi so se svetila okna vladnih palač, posebno doževe, na desni so se drug za drugim užigali svetilniki, ki so gledali v noč proti vzhodu in jugu ter vabili z morja v pristan. Na samotnem otoku je nedaleč kipela v višave temna grmada, cerkev sv. Jurija Velikega, s svojimi stolpi in kupolami, in po prelivu med sv. Jurijem in Giudeko je ukazal voziti častnik na odprto morje. Nemiren je bil in zdelo se mu je, da mora tam zunaj, sredi silne prostranosti najti spet nekoliko tišine. Samo tam, sredi vodâ, je živel mirno, tam, kjer ni palač in cerkvâ in ječ, tam daleč od ogromnega brloga, polnega ljudi z blestečimi očmi, polnega njih sovrašstva, strasti in zlobe. O Serenissima, o gnezdo strasti, o kotišče zločina, polno krvi in sle! Kako pošasten je tvoj krilati lev, o Serenissima!

Golja je mislil in prvič v življenju je stopilo predenj vprašanje, zakaj prav za prav se je boril leta in leta za to roparsko gnezdo, ki je plenilo, da je uživalo, ki je s krvjo in solzami kupovalo svoje lahkoživje, ki je s praznim bleskom slepilo ljudi, da so se metali v smrt za slavo prapora sv. Marka. Prvič v življenju se je dvignil v njem stud do tega mogočnega mesta, ki je gospodarilo, do mozga gnilo in samo v jarmu pohlepa ter divje, vlaču-garske krvi, na vse strani sveta. Z vso silo srca je zahrepenel proč od tod, tja, kjer je solnce za vso to globoko nočjo nad vodami, kjer ne cveto omamne glicinije po vrtilih, kjer se spenjajo skale v višave, kjer se na planinah tepejo divji vetrovi, tja, kjer je živel njegov oče. Tam je zdrava zemlja, tam sije velika luč!

Od nekod je potegnil jug in razburil vode. Ali se pripravlja nevihta? Oblaki so zagrnili zvezde, samo odblesk mesta je žarel v višino. Morje pa je potemnelo, in le v zalivih in na obrežjih so se metale bežne luči po njem. Samotno je postalo na morju in valovi so se začeli poigravati z gondolo. Golja je sprevidel, da se je treba vrniti.

A kam naj se vrne? Spet sta bila v Velikem prelivu. Čolnar se je čudil in ugibal, ali nima njegov gost kakih posebnih namenov.

Opazoval ga je, Golja pa je strmel predse, zavrt v plašč, in ni mu bilo mar ne vznika ne mesta. Le ko sta priveslala spet do Mocenigove palače, je oživel. Ukazal je voziti počasi in naposled ustaviti v temi, nedaleč od palače same. Še vedno so bila razsvetljena vsa okna velike dvorane in radost se je oglašala iz njih.

Dolgo je moral Golja čakati, da so se naposled pričeli razhajati gostje. Prežal je nanje, a spoznati ni mogel nikogar. Mocenigovi somišljeniki so, se je tolažil, tisti, s katerimi vodi ljudovlado! Posvetoval se je ž njimi radi novih dogodkov!

A kakor hitro je ugledal Nevo, se je že spet dvigalo v njem ljubosumje. Mlada patricijka je pospremila zadnjega gosta do gondole, smejala se ž njim pritajeno, kakor s človekom, ki smo ž njim domači in zaupni. In ko je odveslal, mu je še dolgo mahljala z roko. Naj jo pokličem? se je vprašal Golja. Takoj je potlačil misel, zakaj sram ga je bilo vsega tega smešnega prevažanja, sram ga je bilo samega sebe.

Naglo so izginile gondole v noč, Just pa je ostal sam. Obstal je in je gledal, kako so pričela ugašati okna Mocenigove palače.

(Konec drugega dela prihi.)

CHARLES BAUDELAIRE

JANKO LAVRIN

I.

Med dobo romantizma in dobo simbolizma vidimo dve dominantni postavi v francoski poeziji — Viktorja Hugoja in Charlesa Baudelairea. Hugo je ostal do konca blesteč romantik in velik pesniški virtuoz. Kot tak je užival v besedni godbi, ritmih in barvah, toda svoje izlive je večkrat dolgoval svoji izredno bujni domišljiji, ki je bila brez posebno globoke emocije in intuicije. Najboljša njegova dela so zares velika, ali tudi ta so večkrat polna bobnečih, retoričnih besed in gest. Hugoja privlači platforma, in kadar je enkrat na njej, izgubi navadno čut za mero. Njegov čopič ima zelo širok zamah; ali, ker je bolj doneč nego subtilen, ustreza često cenenim melodramatskim kontrastom, slavnostnim pozam in dokaj «oleografskemu» patosu. V nasprotju z večino romantikov je bil Viktor Hugo optimist — predvsem zategadelj, ker se je gibal na površju realnosti in idej. Ker je govoril rajši poslušalcem nego samemu sebi, je bil okreten zlasti tedaj, ko je obdeloval obče dostopne občutke, motive in misli. Posebno njegove zadnje pesnitve so

polne zvenečih premlevkov o krščanski ljubezni, pravici, dobroti, usmiljenju, ponižnosti in sličnih stvarih, — vse to seveda prekvašeno z nekakim razblinjenim panteizmom. Ta briljantni pesniški demagog je bil — z vsemi svojimi vrlinami in napakami — največji pesnik za «splošnega čitatelja».

A dočim je bil češčeni in obogateli Viktor Hugo bard za množico, je bil njegov nesrečni sodobnik Charles Baudelaire morda prvi evropski pesnik, ki je zavestno pesnil le za nekatere, včasih celo zgolj za samega sebe. Skoraj vsaka njegova pomembna pesnitev je samogovor v verzih. Hugo je nadaljeval romantično tradicijo v dobi Parnasovcev in celo ob zori simbolizma; Baudelaire je po drugi strani široma odprl vrata «simbolski» in «dekadentski» struji v poeziji. Bil je prvi, ki je zanesel vanjo nove teme in emocije, nov ton, nov naglas in nov jezik. Dasi tvori vsa njegova poezija le eno knjigo, *Les Fleurs du Mal*, (Cvetke zla), je njegovo mesto v sodobnem pesništvu nekam analogno mestu romanov Dostojevskega v modernem pripovedništvu. Baudelaire se kakor Dostojevskij ukvarja s temnim območjem «podzavestnega», s tistim infernom, kjer obstojé vsa protislovja drugo ob drugem, kjer se mešata v neredu dobro in zlo in sta dozdevno pogosto pogoj drugo drugemu.

Vprav iz teh globin so pognale te Baudelaireove tragične «Cvetke zla». Introspektivni Baudelaire je bil vertikalni in intenziven, medtem ko je bil Hugo ekstenziven in horizontalni. Hugo je bila domišljija, Baudelaire zgolj samoopazovanje in senzibilnost — «nova senzibilnost». Hugo je bil samo zdravje, dočim je bil Baudelaire zveženj živcev in bolezni, ki jih je stvariteljsko izkoriščal. Teatralični efekti, kakor tudi naivni optimizem Viktorja Hugo se je seveda dozdeval njegovemu subtilnejšemu sodobniku dokaj neprebavljiv. Dejstvo je, da je napravil Hugo originalen poklon Baudelaireovi poeziji, ko si je usodil opaziti v njej un nouveau frisson (nov drget); ampak Baudelaire ni imel posebno visokega mnenja niti o Viktorju Hugou niti o njegovih delih. V pismu svoji materi je označil *Les Misérables* za knjigo, ki je «izpod prezira in bedasta». V drugem pismu (dne 3. novembra 1865.), je napisal: «Viktor Hugo, ki se je mudil nekaj časa v Bruselju, me je moril in silno dolgočasil. Jaz ne bi hotel sprejeti niti njegove slave niti njegovega imetja, ako bi imel z njim vred njegove strašne absurdnosti. Gospa Hugoeva je na pol idiotka in njena sinova sta dve veliki budali. Ako bi rada čitala njegovo zadnjo knjigo (*Chansons des rues et des bois*), ti jo takoj pošljem. Kakor navadno, ogromen uspeh, kar se tiče prodaje, ali

razočaranje za vsakega inteligentnega človeka, ki jo je prečital. Knjiga je strahovito težka. Jaz vidim v takih stvareh, kakor tudi v mnogih drugih, zgolj drugo priliko, zahvaliti se Bogu, da me ni napravil prav tako bedastega: Jaz ponavljam neprenehoma ‚Farizejevo molitev‘.»

Ta odklonitev je bila morda naravna. Baudelaire ni pripadal le drugačni generaciji, ker je bil dvajset let mlajši od Hugoa — temveč tudi drugačnemu tipu mentalnosti. Baudelaire tvori z Nietzschejem in Dostojevskim tisti trio, ki je odgovoren za nekatera nadvse vznemirljiva odkritja in prevrednotenja v sodobni literaturi.

II.

Baudelaire je bil predvsem otrok Pariza, kjer se je rodil leta 1821. Njegov šestdesetletni oče je bil štiri in trideset let starejši od svoje žene — in to razliko je moral plačati bodoči pesnik z živci in s svojim splošnim duševnim in telesnim ustrojem. S šestimi leti je izgubil očeta. Baudelaireova mati, mlada, lepa vdova, se je kmalu omožila z uglednim Aupickom, ki je postal pozneje veleposlanik in general. Ta nova zakonska zveza je bolno vplivala na mladca — izzivajoč mu ljubosumnost. Resnica je, da je bil svoji materi skoro erotično vdan. Ljubil jo je radi njene elegance, ženske dražesti in lepote. Nekako okoli leta 1861. ji je izpovedal (v pismu): «V moji mladosti je bila doba, ko sem te strastno ljubil, slušaj in čitaj brez strahu... Ves tisti čas sem živel v tebi in bila si edinole moja. Bila si mi hkratu idol in prijatelj. Morda se boš čudila, da ti govorim tako strastno o tem oddaljenem času. Jaz se takisto čudim.»

Morda ima Baudelaireov poznejši duh upornosti res kako zvezo z njegovim naravnim odporom do svojega očima. Spodobnost, redoljubnost, socialne ambicije so mu bile protivne že zbog tega, ker so bili to glavni atributi osovraženega Aupicka. Vsekakor je pričel prav zgodaj neodvisno življenje bohemskega «dandy»-ja. Vrgel se je v vse zabave in ekstravagance, ki mu jih je mogel nuditi Pariz. Leta 1848. je postal celó aktiven revolucionar, ali kot soborec na barikadah je vztrajal zgolj pri eni stvari: «Il faut aller fusiller le général Aupick.»¹ Med tem je zapravil nad polovico denarja, ki ga mu je ostavil oče. Na pritisk očima so ga dali pod nekako državno varuštvo (conseil judiciaire). Ker je postala njegova renta na ta način mnogo premajhna, da bi pokrivala vsaj njegove navadne potrebe, je postal v kratkem žrtev oderuhov, ki so ga izkoriščali in preganjali vse ostalo življenje.

¹ Generala Aupicka treba ustreliti.

Večina pisem, ki jih je pisal posihmal svoji materi, je bil obupen klic po denarju. Njegov položaj se je še bolj zamotal radi njegove čudne afere z vlačugarsko mulatko, Jeanne Duval, ki jo je tudi denarno vzdrževal. Zdaj pa zdaj so postale njegove stiske tako velike, da je bil na robu gladovanja. «Včasih sem moral ostati po tri dni v postelji bodisi radi nedostatka čistega perila, bodisi radi pomanjkanja hrane», je pisal svoji materi leta 1847. «Odkrito lahko rečem, da sta opij in vino najslabši zdravili zoper žalost. Preženeta nam sicer dolgčas, a življenja ne popravita. Ampak tudi za omamljanje potrebuje človek denarja. Zadnje dni si bila tako prijazna, da si mi podarila petnajst frankov. Dva dni — osem in štirideset ur nisem jedel.»

Take razmere morejo jedva dobro vplivati na živce. Temu moramo dodati vrtinec pariškega življenja, kjer se mešajo zabave, zablode, cinizem in skušnjave velemesta, skušnjave, ki jim je tak mladenič brez volje, kakor je bil Baudelaire, moral podleči. Vendar pa je zanimivo, da so bile njegove največje skušnjave in zablode predvsem duhovnega značaja. Celo značaj njegove splošno znane čutnosti lahko razumemo le tedaj, če ga proučujemo v ozki zvezi z zablodami njegovega duha ali — ako hočete — njegove religioznosti; kajti Baudelaire je eden izmed najreligioznejših temperamentov v moderni poeziji.

Kakor izpoveduje sam v svojem posmrtnem, zaupnem dnevniku *Mon coeur mis à nu* (Moje razgaljeno srce), je imel že v svoji otroški dobi močno nagnjenje k misticizmu. Omenja tudi svoje «pogovore z Bogom». Čut misterija, neke transcendentalne realnosti onstran naše vidne dejstvenosti je ostal v njem zelo močan do konca. Ali zbog njegovega visoko razvitega estetskega čuta, združenega s popolnim nedostatkom aktivne volje, je zavzel v njem ta čut negativno smer. Njegova senzibilnost je trpela predvsem na splošni grdoti in mizernosti življenja. Zato je prišel do negacije življenja predvsem kot esteta. Vendar pa je bila zavest «izvirnega greha», to je, nekakega temeljnega zla, v njem močna do skrajnosti. Baudelaire je to ponovno poudarjal v svojih delih. Udajal se je celo ponesrečenim metafizičnim interpretacijam. «Kaj je padec?» vprašuje v svojem *Razgaljenem srcu*. «Ako je to prvotno edinstvo, ki je postala dualiteta, potem je Bog sam padel. Ali ni potem celo stvarstvo padlo po Bogu?» Čuteč v nadlogah našega sveta neko mistično nasilje, prizadejano vsemu življenju, je videl vzrok zla ne v človeku samem, ampak v Stvarniku. Zato je dvignil mističen protest — protest s svojevoljnim uporom stvara zoper svojega Stvarnika. Baudelaire se naslaja često z bogokletstvom in z najpredrznejšimi grehi ne

radi grehov samih, temveč zato, ker mu nudijo iluzijo smelega kljubovalnosti Bogu kot Stvarniku življenja. Kakor Dostojevskega Ivan Karamazov je imel nagnenje, «da bi vrnil vstopnico» v nebo in ostal med obsojenci, med Kajnovimi potomci. Celo užival je v zavesti, da je obsojen; pogubljen je smatral za nekak privilegij in si je na vse kriplje prizadeval, da bi zaslužil ta privilegij z grehom in bogokletstvom. Ali njegova nemoralnost je bistveno osnovana na moralnem impulzu — na impulzu njegove razžaljene težnje po kozmični pravici in lepoti. V svojih grehih ni našel telesnega, temveč predvsem perverzno duhovno zadovoljstvo — zadovoljstvo satanskega upornika, ki si svojevolično izbere obsodbo in nesrečo kot del svojega protesta in veličine. Vprav iz tega vzroka pravi Baudelaire (v svojem Razgaljenem srcu), da ne more pojmiti Lepote, ki bi bila ločena od Nesreče. Najpopolnejši tip moške lepote je zanj satan — po Miltonovem vzorcu. Zato ni brez pomena, da stoji v svoji pesnitvi Abel in Kajn na strani Kajnovega rodu in da poje v *Les Litanies de Satan* (satanove litanije):

Gloire et louange à toi, Satan, dans les hauteurs
 Du ciel, où tu régnes, et dans les profondeurs
 De l'Enfer où, vaincu, tu rêves en silence!
 Fais que mon âme un jour, sous l'Arbre de Science,
 Près de toi se repose, à l'heure où sur ton front
 Comme un Temple nouveau ses rameaux s'épandront!²

III.

Baudelaireov satanizem — kakor vsak pravi satanizem — ni bil poza, temveč zaobrnjena religioznost: religioznost z drugega konca. Ves čut in vsa sila njegovega protesta in morda tudi njegove ustvarjalne moči, bi se bila izgubila, ako ne bi bil religiozen. Res, da ga je kritik Brunetière nekoč imenoval «le Satan de l'hôtel garni», ali pri tem je svojevolično prezrl duševno tragedijo, ki je ležala na dnu Baudelaireovih izjav. Kot satanist, dekadent in verujoč katolik ob enem, je bil Baudelaire tudi nekak narobe-asket celo v svojih najbolj divjih čutnih zablodah, kajti tisto, kar ga je privlačilo ni bila naslada greha, temveč groza pred grehom. Tako je bil hkratu v najnižjih globinah greha često prav blizu protivnemu ekstremu: največjemu kesanju in celo svetništvu. Njegova dela nam nudijo obilico dokazov za to. Vzemimo njegov

² Čast in slava ti, satan, v višinah nebes, kjer si kraljeval, in v globinah peklà, kjer premagan sanjaš v molčanju! Daj, da se moja duša nekega dne pod drevesom spoznanja poleg tebe odpočije, ob uri, ko se bodo nad tvojim čelom razprostrle kakor nov tempelj njegove veje!

Examen de minuit in številne druge pesnitve. In v *Mon Cœur* najdemo celo takole molitev k Bogu: «Donnez — moi la force de faire immédiatement mon devoir tous les jours et de devenir un héros et un saint.» (Daj mi moči, da vsak dan nemudoma opravim svoje dolžnosti in da postanem heroj in svetnik.)

Druga tipična Baudelaireova poteza, ozko združena z njegovim satanskim uporom, je njegov «čut strahotnega» (le goût de l'horrible). Baudelaire je trpel — kakor njegov veliki ljubljenec Edgar Poe, katerega je odkril leta 1846. ter ga razodel Evropi v mojstrskih prevodih — od stalne notranje radovednosti, ki ga je silila venomer k novim notranjim izkustvom in odkritjem, dasi jih je moral plačevati z lastnim trpljenjem. Skozi lastne muke, skozi obup, greh in strah je hkratu prodiral v najbolj skrite tajnosti in impulze človeške duše, da bi odkril njeno «podzemlje» v vsej nagoti. «V nekaterih radovednih in blaziranih (blase) duhovih,» pravi v enem izmed svojih esejev, «se rodi naslada za grdoto iz nekega skrivnostnega občutka, ki žeja po neznanem, iz čuta strahotnega. Bolj ali manj razvito klico tega nagona najdemo lahko v slehernem človeku; ta čut tira nekatere pesnike v arene in bolnice in ženske v javne eksekucije.»

Radi svojega duševnega gnusa pred umazanim dejanskim svetom, se je čutil tujega v njem. Bil je, rekel bi, izgnanec na zemlji in je poznal ves obup izgnanca, ujetnika življenja. Njegovo neprestano razpoloženje je bil nekak metafizičen stud, ki je na zunaj često podoben romantičnemu svetobolju, a je globlji in zamotanejši. Njegov prikrivani ideal je neskončnost in nemogočnost. Iz večnega kontrasta med končnim in neskončnim izvira njegov obup, njegovo dolgočasje. Pravi predgovor njegovega dela *Fleurs du Mal* se konča s temile vrsticami:

«Mais parmi les chacals, les panthères, les lices,
Les singes, les scorpions, les vautours, les serpents,
Les monstres glapissants, hurlants, grognants, rampants,
Dans la ménagerie infame de nos vices,

Il en est un plus laid, plus méchant, plus immonde!
Quoiqu'il ne pousse ni grands gestes, ni grands cris,
Il ferait volontiers de la terre un débris
Et dans un bâillement avalerait le monde.

C'est l'Ennui. L'œil chargé d'un pleur involontaire,
Il rêve d'échafauds en fumant son houka,
Tu le connais, lecteur, ce monstre délicat,
— Hypocrite lecteur — mon semblable — mon frère!»³

³ A med šakali, panterji, lovskimi psicami, opicami, škorpijoni, jastrebi, kačami, med pošastmi, ki bevsakajo, tulijo, krulijo in se prihuljeno plazijo v

Svet, kakršnega gleda Baudelaire, je le prostrano groblje nizkotnih, pohotnih trupel. To je vzrok, da so njegovi simboli in prispodobe najčešče v zvezi s smrtjo, mrličii in gnilobo. Prizadeva si pozabiti samega sebe v raznih ekscesih kakor pozabi človek svojo nesrečo v dimu uspavalnih sredstev. Odtod njegov kult notranje pijanosti. «Bodi vedno pijan», kriči v svojih «K r a t k i h p e s m i h v p r o z i.» «Ako nečeš čutiti strahotnega bremena časa, ki niha na tvojih plečih in te pritiska k tlom, se opijaj neprenehoma. Opijaj se, a s čim? Z vinom, s poezijo ali krepostjo, kakor te je volja, samo opijaj se.» V marsikateri svoji pesmi daje ostrega in originalnega izraza bodisi metafizičnemu dolgočasju bodisi obupanemu prizadevanju, da bi ga pozabil — makar da pri tem umrje.

«O Mort, vieux capitaine, il est temps, levons l'ancre!
Ce pays nous ennuie, o Mort! Appareillons!
Si le ciel et la mer sont noirs comme de l'ancre,
Nos coeurs que tu connais sont remplis de rayons!
Verse-nous ton poison qu'il nous réconforte!
Nous voulons, tant ce feu nous brûle le cerveau,
Plonger au fond du gouffre, Enfer ou Ciel, qu'importe?
Au fond de l'Inconnu pour trouver du nouveau.»⁴

Skratka, Baudelaireov satanizem, vedoželjnost, njegov okus grozotnega in neznanega se navadno srečujejo in mešajo. Po eni strani kaže vso neodgovornost ultraromantika, a po drugi vso samozavest preiskujočega naturalista. Na prvi pogled je dozdevno v marsikaterem pogledu bolj romantičen nego romantiki sami. Njegova izkoreninjenost, «Weltschmerz», stremljenje za neskončnim, kult Wagnerja, sanj in «pijanosti» — vse to je tipično za romantizem. Toda Baudelaireov «romantični» temperament je hodil roko v roki z njegovo neizprosno in okrutno samoanalizo. Res da se je vdajal sanjam, očarljivim ekstazam, umetno ustvarjenim paradížem (Les paradis artificiels) in sličnim stvarjem,

nesramnem zverinjaku naših pregreh, je ena grša, zlobnejša, nečednejša od vseh! Dasi se silovito ne zviija in se tudi glasno ne dere, bi vendar rada zdrobila zemljo in zehajoč pogoltnila svet. To je dolgčas. Z očesom, ki ga polni neprostopoljni jok, sanja o morišču in hrope in puha. Čitatelj, ti poznaš to čudno pošast, licemerski čitatelj, moj bližnjik, moj brat!

⁴ O Smrt, stari kapitan, čas je, dvignimo sidro!
Ta dežela nas dolgočasi, o Smrt! Pripravimo brod!
Naj sta nebo in morje črna kakor črnilo,
Naša srca, ki jih poznaš, vendarle žarijo.
Prilij nam svojega strupa, da nas okrepi!
Potopimo se, takó nas ta ogenj v mozgu žge,
V dno brezna, v pekél ali nebo, kaj nam je mar?
Da najdemo, kar novega na dnu Neznanege leži.»

ampak, mesto, da bi jih smatral pomotoma za višje realnosti, se je vedno zavedal njihove dejanske prirode. Naj si je prizadeval v kakršnikoli globinah pozabiti samega sebe, je ostal vendar dovolj samozavesten, da je analiziral vse procese svojega duha in duše. Narobe-katolik, romantik, realist, dekadent — vse to se je srečavalo v njem in često je nemogoče potegniti črto med temi elementi njegove zamotane in kaotične osebnosti. Istotako je često težko ločiti njegove samohotne mistifikacije od prave resnice. Vendar so imele vprav njegove mistifikacije nekaj čudnih korenin. Nekoliko pojasnila nam utegne podati kratka analiza njegovega erotičnega življenja.

IV.

Tisto, kar presune čitatelja Baudelaireove poezije, je njegovo izredno nihanje med češčenjem čiste Madone in češčenjem zgolj čutne «črne Venere». V marsikaterem njegovem verzu slišimo naglas katoliškega asketa in z njim vred vnemo drzne čutnosti. A kakor smo že rekli, so tudi njegove čutne zablode same po sebi dokaz asketskega in religioznega temperamenta. «V človeku sta vedno dva istočasna nagiba: prvi ga žene k Bogu, drugi k satanu», pravi v *Razgaljenem srcu*. «Nagib k Bogu ali duhovnosti je želja po dvigu, nagib k satanu ali živalskosti je veselje do greha. Temu poslednjemu bi morali dodati ljubezen do ženske.» To mesto bi lahko izpopolnili še z bolj izraženo izjavo iz njegovih zapiskov, kjer čitamo: «Edino in najvišjo naslado ljubezni tvori prepričanje, da človek dela zlo. Mož kakor žena vesta iz svoje zibel, da je vsa naslada v zlu.»

Bilo je predvsem to naziranje, ki je potiskalo Baudelairea v čutnost. Užival ni v čutni radosti, temveč le v slasti greha kot takega — v slasti, ki je bila tem večja, čim jačja je bila njegova krščanska zavest greha in groza pred grehom. Bil je duhovni in ne čutni pohotnež. Njegova satanska čutnost je povsem prosta tistega plitkega «poganskega» epikurejstva, ki je koketiral z njim Heine in pozneje razni esteti à la Oskar Wilde, ali pa afektirani «nadjudje», ki niso nikoli niti sanjali o temnih globinah Baudelaireove erotike. A dasi so bile nizkotne erotične zablode del zavestnega Baudelaireovega notranjega upora, je užival tudi v veličini svojega gnusa, kajti po njegovi intenzivnosti je doživljal enako silno, dasi impotentno hrepenenje po Lepoti. Na dnu njegovega srca je bil ideal čiste ljubezni in nedvomno tudi tajna potreba toplote, potreba, ki je ni nikoli nihče zadovoljil — niti njegova mati. Ali ni čudno, da je pisal blizu pet let skoro sentimentalna anonimna ljubezenska pisma gospé Sabatierjevi, ki je menda

bila — navzlic svoji dvomljivi družtveni poziciji (bila je «vzdržavana» ženska) plemenit in toplosrčen tip matere?

Temu moramo dodati še drug tehten — morda najtehtnejši aspekt Baudelaireove erotike. Resnica je, da je bil Baudelaire kot otrok šestdesetletnega očeta telesno eden izmed najmanj strastnih ljudi. Da se izrazimo na zdravniški način: bil je bistveno podspolen — dejstvo, ki je nedvomno žalilo njegov ponos in ga gnalo k ženskam, kakršna je bila Jeanne Duval. Kakor da želi prikriti svojo fizično slabost, je prevzel često pozo demonskega dona Juana, bahajočega se s svojimi žrtvami. Baš tu so vzklike njegove mistifikacije. Po drugi strani mu je bila domišljija tako vroča, kakor je bila mrzla njegova kri. Brez vseh spontanih in nedolžnih nagonskih strasti, je ustrezal bolj in bolj imaginarnim strastem, kakor da hoče podžigati svojo mrzlo, zastalo kri. To ga je tudi privedlo do tiste samohotne čutne razpasenosti, ki se vedno pričinja tam, kjer neha prava strast. Toda celo Baudelaireove mistifikacije in dozdevne poze imajo v tem pogledu tragično jedro, ki je površnemu čitatelju prikrito. Nevarnost nastane tam, kjer se ti ali oni vnanji aspekti njegovih izjav smatrajo pomotoma za bistvenost njegove poezije in spreminjajo v literarno modo, kakor so delali z njim mnogi modernisti. Baudelaire je pisal svoje strani s krvjo, dočim jih je pisala precejšnja večina njegovih posnemovalcev z lepo, rdečo tinto na zlatoobrobljeni, odišavljeni papir.

V.

Baudelaire kot celota je zmes romantizma in dekadence — le da je prepleten z raznovrstnimi niansami in disonancami razkrojene sodobne duše. Stvari, ki jih je videl in doživel, blodeč v podzemlju svojega duha, je omenjal v svojih pesmih. Opisaval jih je s takim svojevrstnim, osebnim in originalnim poudarkom, s tolikimi novimi simboli in prispodobami, da so postale njegove Cvetke zla s svojo temno, otrovno lepoto eden vogelnih kamenov sodobnega pesništva. V poeziji je Baudelaire revolucionaren predvsem glede tēm. Razširil je območje poezije, dodavši ji vse tisto temno notranje področje, ki ga pesniki pred njim ali niso poznali ali so se ga izogibali. Posebno originalno pa je simboliziral v svoji pesmi duševni Pekel sodobnega človeka, ki ga pritiska k tlom breme lastnih protislovij.

Po eni strani se drži še tradicionalne verzifikacije, ki jo dovaja do viška samozavestne «parnaške» discipline, po drugi strani prekvaša te tradicionalne oblike z novim drgetom (frisson), z novo magiko. Naj je bil v življenju še tako brez volje in nesposoben, v pesmi (in tudi prozi) je bil skrajno discipliniran

oblikovatelj. Nekatere njegove pesnitve nudijo vtis čudnih, ledenih grotesk, ki jih je izkristaliziral iz svojih prevročih podob in emocij. Osvojil je tudi moderno poezijo vsakdanjih logičnih abstrakcij. Nadomestil jih je z intuitivnimi konkretnimi slikami, ki imajo simbolski ali celo metafizičen pomen. Podajmo zgled (vzet slučajno iz njegovega «Spleena») njegovih slik, ki se jih moramo najprej privaditi, če jih hočemo primerno oceniti:

Quand la terre est changée en un cachot humide,
Où l'Espérance, comme une chauve-souris,
S'en va battant les murs de son aile timide
Et se cognant la tête à des plafonds pourris;

Quand la pluie étalant ses immenses trainées
D'une vaste prison imite les barreaux,
Et qu'un peuple muet d'infames arraignées
Vient tendre ses filets au fond de nos cerveaux,

Des cloches tout à coup sautent avec furie
Et lancent vers le ciel un affreux hurlement,
Ainsi que des esprits errants et sans patrie
Qui se mettent à geindre opiniâtrement.

Et de longs corbillards, sans tambours ni musique
Défilent lentement dans mon âme; l'Espoir,
Vaincu, pleure, et l'Angoisse atroce, despotique,
Sur mon crâne incliné plante son drapeau noir.⁵

Način, s katerim nam ume sugerirati svoje ideje z nepričakovanimi prisposodobami, je resnično presenetljiv. Romantik, parnasovec, impresionist in simbolist — vsi ti sodelujejo na videz v njegovi disciplinirani poeziji. Ali ni mimogrede res v naprej podal jedra simbolizma, ki je sledil za njim? Volil mu je celo nekak manifest, ko je izjavil:

«La Nature est un temple où de vivants piliers
Laissent parfois sortir de confuses paroles;
L'homme y passe à travers de symboles
Qui l'observent avec des regards familiers.»⁶

⁵ Ko se spremeni zemlja v vlažno temnico, kjer buta Nada kakor netopir s svojimi plahimi krili ob zidove in tolče z glavo ob trhli strop; kadar razgrinja dež svoje neizmerne proge curkov, oponašajoč omrežje prostorne jetnišnice, in ko razpreda nemi zarod nesramnih pajkov svoje mreže na dnu našega mozga, zadoné naenkrat besno zvonovi in zaženó proti nebu strahovito tuljenje nalik duhovom, blodnim in brezdomnim, ki jih spopade trdovratno ječanje. In dolgi mrtvaški sprevodi se pomikajo počasi brez bobnov in godbe v moji duši; premagana plaka Nada in grozni, despotični Strah, sklonjen nad mojo lobanjo, zasadi vanjo svoj črni prapor.

⁶ «Priroda je hram božji, kjer dajejo zdaj pa zdaj živi stebri duška zmedenim besedam; človek stopa v njem preko simbolov, ki ga gledajo s pogledi znancev.»

Baudelaire preseva — kakor Edgar Poe — iracionalne podzavestne elemente skozi samozavestno in hladno analizo. Rezultat je često paradoksen: nekakšna matematična iracionalnost. Da ga pravilno razumemo, moramo imeti po eni strani ključ do njegovih notranjih doživetij, a po drugi strani do njegovih novih načinov izražanja. Zavaljo svojega mračnega simbolskega jezika in čudnih metafor je Baudelaire prav za prav prvi moderni pesnik le za nekatere, a ne za splošnega čitatelja. Tudi v tem oziru so njegove *Cvetke zla* važen mejnik. Četudi se ne strinjamo s Henrikom Batailleom, ki smatra Baudelaireovo delo za višek pesništva XIX. stoletja, ne moremo zanikati njegovega vpliva širom vse Evrope. Verlaine, Rimbaud, Laforgue, Mallarmé, potem Swinburne, d'Annunzio, Sologub — skratka ves moderni simbolizem se bolj ali manj naslanja nanj.

Razen svojih pesmi je napisal Baudelaire petdeset izborno stiliziranih «Kratkih pesmi v prozi», nekaj odličnih kritik o romantičnih in impresionističnih slikarjih, o Wagnerju, itd. Bil bi mnogo plodovitejši, da ga niso težili dolgovi, nedostatek volje, siromaštvo in bolezen, ki si jo je v mladosti nakopal in se je pozneje izkazala usodna zanj. V *Razgaljenem srcu* čitamo te le vrstice: «Negoval sem svojo histeričnost z veseljem in s strahom. Zdaj imam vedno nekam obsenčenega duha in danes, 23. januarja 1862. sem doživel nenavadno znamenje: občutil sem, da je zavela preko mene sapa kril blaznosti.»

Štiri leta pozneje ga je zadel mrtvoud, ki je od njega ohromel, izgubivši hkratu govor in duševne sposobnosti. Umrl je dne 31. avgusta leta 1867.

M I S E L O B G R O B U

F R A N R O Š

Tu križ lesen in nagelji veneči,
vsenaokrog rumena žitna polja.
Krvave zarje hladno plapolajo
nad razoranimi gorami v dalji.

Ta zemlja dala ti je vse najboljše.
Sokovi krožijo vsi skozi tebe
in sam si sok življenju, ki ga snuješ.
Čeprav te rad imam, te zdaj zavidam.

A rad bi, da bi stopil ti kraj mene
za hip vsaj, da presodiš naše dneve,
kaj in kako smo. Veš, za kratek hip vsaj...
Več bi ne hotel biti ti v nadlego.

E L E G I J E

ANTON OCVIRK

I.

Vse smo izpeli duš svojih grenko-žalostne pesmi,
zdaj smo odšli na potí, iščemo tvojih stopinj.
Dan še ni vzcvétel in noč je še gost tvojim sanjam,
slutimo le odsvit silnih razkošnih lepot
in smo od čuda tvojega molka do dna vsi prevzeti.
Ali prizvenel je spev, pevca skrivnostnega glas,
da je že v ritmu molčanj razodeta sila besede?
Veste, kedo je pel? Nas je lepote strah!
Glej, smo te žejni bolj od žena, ki nam v krvi gorijo.
Zver prebudi se v nas, kliče po morju puščav
strast razpaljenih žil. Zapustili smo svoje domove,
jok zapuščenih otrok duš nikdar ne skeli
bolj od naših samot in brezupnega vase zavzetja.
Čas bo iztekel v nič, nam bo srca izpil,
pridi, razkrij nam svojo skrivnost, odeni nas s plašči
močnih kraljestev spoznanj — dušam nesluteni slaj.
Tvoja bo moč v nas svet prenovila, kot sonca
žar bi razsvetlil ta hip strogo kipenje voda.

II.

Tožba v dnu nas je vzbrstela v skrivnosten cvet objokovanja.
Polni smo žalostink, tožimo svoje gorje.
Glejte, prameni zvezd ne gorijo nad mesti, kjer čakamo
strti od groze na tleh, gole oboke roteč.
Jutra ne morejo sprati krvi iz razbičanih pleč nam,
dan je votel kot svod, pesem v njem ledeni.
Molimo tiho s pozvanjanjem mrtvih zvonov, da nas strah ni
togih lastnih glasov. — Bog nenehaje molči,
nikdar ni vedel, kako smo ga v dušah skrivaje nosili.
Poje kedo iz cerkvà? Veter ob steno mračno
meče se, svečnike vgaša, poslednje svete molilce.
Nam je do duše mraz, težka je naša bridkost.

III.

Vsak izmed nas od čakánj bi moral blazneti — kot plamen
bičan od nočnih vetrov — črno pevaje bolešt.
Mir je nad hišami, vase zaprtimi dvori molilnic,
truden od ostrih molčanj trdih brezglasnih sten.
Luči vgasnili smo v hramih in čakamo nanj, ki bo prišel
mimo priprtih vrat — temnim domovom luč.
Src bo mordà začutil vpitja in ves bo omamljen.
Ure minevajo v noč, trkajo votlo ob dver.
Jočemo vase in vijemo roke, premrle od prošenj.
— Pridi, raztrgaj čas! — Stene odmeve ječé,
motne pripeve, ki tožijo z nami duše begaje
s strahom neutešénj. Čakamo, ure bežé.

GRADITELJI SVETIŠČA

OTOKAR BŘEZINA

Nešteto smo videli čet. Skoz mrkó veličanstvo stvari
so korakale tožno. Tuje so bile si duše, kakor da vsaka se z druge
je zvezde
po tajnem razbitju otela na zémľjo.
In sanjale so o svojih izgubah.

O samotah sredi magičnih gozdov, vrh katerih je solnce
oralo po etru kot ptica z neskončnimi zlatimi krili;
po vsem veseljstvu letela je pesem njegova o slavi harmoničnega
življenja,
o čudežih tvornega jutra v vrtovih zemljé in podmorskih nižin,
v modrih prerijah zraka in vode:
v oceane se sklanjalo žejno in jih pijoč razburkavalo v vihiro,
v ametistne votline pod ledenike zavetij v gnezdo rož gorskih
hodilo je spavat
in sen njegov vidni, poigravanje tisoč solnc bratskih,
v ritmič melanholične godbe plešočih, je plaval v neskončnosti,
sijoč ves v ljubezni. Noč je dajala cvetlicam, da so govorile o
svoji moči zdravilni
in o opoju, ki spava v grozdju in maku. Vedele so za nežne besede,
ki kot natroseno zrnje privabljajo ptice. In gozdne živali,
ki niso krvi še okúsile, so jih posečale vdano in varno.

Sanjale so o mestih, ki vladajo zémľjam. O dela razkošju,
prazniškem zvenku kladív, ukrotitvi ognja, vrtoglavici boja,

signalih vožnje, sladkosti nevarnosti, ponosu dajajočih,
smelosti roke, ki meče čez narode tajnostne mreže,
in o besedah, ki padajo kakor venci iz smole na mesta sovražnikov.

O orlov ponosu na górah samotnih, katerih krila se vihrajoča
vidijo v naglici leta negibno trda kakor iz jekla,
brza kakor pogledi, prodirajoč somračno vesoljstvo kot zvezde.

O slasti uničenja in triumfalnem pohodu ciklonov preko ravnín,
gozdnih požarih, ledenih polarnih orkanih, o demonskem krohotu
elementov,

ki se z rožljanjem raztrganih lancev kot bliski probijajo v kaos.

O tragični žeji išočih, o gonji, ki skrivnosti sledi
po potih nešteti svetov, zlivajočih v enem se svetu,
zmedeno bega skoz tisočletja, preží na preddobnih pokopališčih
in kot na žeblje, žareče še, pravkar skovane s poslednjim udarcem
kladiv,

svoje nevidne lovske mreže obeša na solnce
in ribiške sake spušča v morja goreča, ki jih povzijejo
kot pajčevino. In obsojena večno iskati
bega sredi molčanj, ki si odgovarjajo vsenaokoli
v magičnih dotikljajih rok, v agoniji živali trpinčenih
in v spočetju, zakritem od bliskov, v besu osteklenelih oči in v
ponosu,
v zemljó kopajočih stopinje, kjer ti si korakal.

Sanjale so o slastéh negotovosti, igre, o mrzličnosti tržišč,
o zmedi jezikov, polnečih duše s svojim kričanjem kot pristanišča,
kamor z vseh morij se vračajo ladje in kjer orgije groze,
nad in krví in pregreh preglušujejo morja besenje
s strelom pozdravnim in z godbo prihajajočih.

In zvečer o sladkosti godbe, vijoče se po obrežjih
kakor etérna meglà, ki tone vanjo na tisoče luči,
vrhu rek, ki kot žile hladnega bleska se zde, da izvirajo
iz méseca. O zagonetnih ženàh, pod težo svoje lepote klonečih,
ki z zamišljeno pesmijo zovejo ljubljence. In njih šepetanje
in kril valovanje se zdi kot začarano v cvetju in drémanju grmov:
bele se, v fosfornem blesku draguljev in ustnic, odevajo v sómrak,
kot bi njih róke s kretnjami kač, uspavanih s čarom,
sipale zrnje magičnih vonjev v srca, ki so pod njih pogledi se
vnela,

ter bi v omamnem sopuhu duše mrtvih pozivale na odgovor.

A najposlednejši vseh (kako zaihteli smo od ljubezni!) — milijoni razdédenih, mravlje, ki so nagnile se z lomov, sužnji, ki plazijo se skoz življenje kot skoz prepovedane vrte, so se vili molčé mimo nas. Njih utrjena duša bilà je brez sanj. Le v zaiskrénju oči pri udarcu nenadnih zamahov so zazrli nad sabo obok neba, začrnelega od mraka stoletij, kakor strop mračne delávnice, sajaste od tisočletne robóte: vetri so pod obzorje razpuhali vignje v Geheno rdečega žara, ki je bil, kakor bi celi pragozdi izrvani pod težo gorečo valov prasketali,

in firmamenti, zemljé objemajoči, kakor mehurji, nabrekli iz stekla,

poigraváje v vseh barvah in sinji, kupole sreče etérnih palač, okna na vrhu oboka za luči iz višine, topili se v pari in so kot pena króžili na površinah pripravljenih varov, katerih odsvit se je širil čez ves zenit zvezdni in v sajah mrakov se lovil kot zlato peščevje, ki kri ga je zlépila: nanj pa so padale sence, gigantsko se odražajoče, kakor podoba skrivnostnega boja krog večnih plamenov.

Med njimi pa šli so graditelji tvojega svetega hrama. Ti so iz vseh se edini

spoznavali z znaki. Kakor obljubo drugega néba in zemlje zrlí so grozo stvarí in prelest. In v neštetih oblik preobilju so čutili prvo napetje tvojega tvornega diha, ki se kot ogenj Elijev iskrí z vseh najvišjih linij lepote preko pokrajin, obremenjénih z oblaki stoletij, in ki z udarci strel ohromí rokó začrnelo predrznežu.

Kot odrešitev od tajne krivde sta bila jim bolečina in delo. Kot gotovost poti njih notranja vedrost, negibna, bela in silna kot solnce,

ki, najsi tudi nevidno ponoči in v vihri, vlada zemlji po zákonu večnem. Kot mater in sestro zmagalcev, v tisočletij razcvetu, na ustnicah jutra rdečico, pozdravljali ženo in poletna sozvezdja Orel, Labod, Delfin in Lira vstajala žarka so v svoje noči, za dnevom, ki se je zdaljšal. K milijonom trpečih bratov je šlo njih poslanstvo kot bi za stavbo najemali delavcev. Da pa bi bile bolj žgoče najemajočih besede in róke, nagrajajoče z žerjavico hrepenenja, tvoja pravičnost, silna, nad smrtjo gospodujoča, je njih ustnicam vzela spomin na vse zemske sladkosti.

Prevel Fran Albrecht.

LJUBEZEN LOVRETOVE SENCE

IVAN MARIJANOVIČ KORČE

Ti,» se vzbudi Jošt Pernač in strese ženo, «ali si slišala?!
— Jera, — Lovre —
Ves poten je od groze. Drhte strmi v temo in skoro neslišno šepeče. Potem proseče:

«Jera, tak bodi no! Saj nisi klada —»

Žena se pretegne in v spanju zagodrnja. Ves dan je trdo delala na polju in zvečer je bilo še polne roke dela doma. Sicer je tudi dekla Malka res na moč pridna, ali Jera je že taka, da mora biti do zadnjega pri delu. Šele okrog enajstih je legla. Zdaj je trudna in kakor pijana in se ne more predramiti. Njeno spanje je sicer nemirno, vendar trdno in globoko.

Pernač je bolj in bolj nestrpen. Kakor je mož dolg in grčav, je le mehak in tako nežen, da samo noči lahko zaupa svojo mehkobo. Celo zdaj ga je prav za prav sram tega. Natihoma že premišlja, da bi se premagal, se obrnil in zopet zaspal, vendar ne more. Poskusi enkrat, poskusi dvakrat, a vselej zaman. V glavi mu kljuje in tako je vroč in razgret, da niti misliti ne more prav.

Skozi polzastrito okno se prikrade mesečina v sobo in blede osvetli posamezne predmete. Preko mize in stolov šine pramen medle svetlobe na vzdano omarico in obsije zaprašeno sliko nad njo. Pernač se ozre tja in globoko vzdihne. Počasi dvigne tresočo žuljavo roko in se prekriža.

«Bog ti daj večni mir in pokoj in večna luč naj ti sveti», toplo vzdihne in skuša moliti. Ustna šepečejo pobožne besede, srce jih ne občuti. Preveč je spominov nakopičenih in pretrpki so. Zdaj, sredi noči vstajajo in ga palijo. Žgoče se ga oklepajo in prepletajo vse njegove misli... Tri sinove mu je vzela vojna. Četrti, najmlajši, Joštov zadnji up, se je bil malo pred svečnico ponesrečil v gozdu. Nastrešje na hiši je bilo slabo, pa je hotel Pernač še vse popraviti, da bi bilo Lovretu laglje, ko bi prevzel gospodarstvo. Po drči sta spravljala jelove hlode v dolino, ko ga je zgrabilo.

«Oče!» je še kriknil in divje obupno zavil oči, pa je zdrvel pod hlodom navzdol. Vsega razmesarjenega je pritiralo v dolino, kjer ga je našel Pernač v zadnjih vzdihljajih. Nič si nista mogla reči oče in sin v slovo, niti besedice za ta strašni, dolgi razstanek. Samo:

«Oče!»

To je bilo Lovretovo slovo in oporoka.

Zdaj, ko gleda Pernač od mesečine ožarjeno sinovo sliko na steni, se drami trpkost z novo svežostjo v njegovem srcu. Kaj hoče mrtvi sin od njega, da ga je pravkar tako čudno obiskal?! ... Bled in prestrašen je bil prišel Lovro k njemu, kakor 'z dolgega pota je spehan stopil predenj in dahnil:

«Moj otrok! — Oče, moj otrok!»

Ko ga je hotel vprašati, kaj želi s tem, se je Jošt Pernač oznojen zavedel, da leži v postelji poleg žene.

Otrok? — Lovretov otrok? — Ne, ne, to so bile sanje! Lovretov otrok! — Kaj bi se razburjal zaradi sanj?! Kje naj bi bil Lovre vzela otroka?! ... Neumnost! —

Polagoma se je Pernač pomiril. Luno je za hip zakril oblak in v sobi je mimogrede spet zavlada popolna tema.

Na Joštovi desni je globoko, enakomerno dihala njegova žena. Stara lesena ura je škripaje tiktakala na steni. Z visokega jesena za hišo se je parkrat oglasil čuk. Na vasi je dolgočasno zategnil pes in drugi in tretji se mu je odzval. Leno cvileče lajanje se je ko krik pošasti mešalo s šumenjem brzega potoka in s šelestenjem listja po vrtu.

Skozi polodprto okno je dahnil v sobo mlačen veter in pobožal Pernača po razoranih licih. Zdelo se mu je kakor mehka, blaga roka, ki mu jo večni Dobrotnik pošilja v tolažbo. Zbegana potrtoost se je počasi jela umikati dremavi utrujenosti. Že ga je prevzemal spanec, ko se mu je nenadoma zazdelo, da čuje pritaženo stokanje. Zdaj pretrgan krik, potem spet stok — liki klici ponesrečenca.

Pernač se zdrzne, plane kvišku in prisluhne, toda ne sliši nič več. Malce posedi, nato vstane, stopi k oknu in napenja vid, da bi se razgledal po vrtu.

Tedaj zastoče in se zgane na postelji za njim:

«Križ božji, Jošt, kje pa si?! Ali slišiš?!»

Još Pernač se ozre in zagleda na postelji sedečo ženo, ki mu prestrašena širi roke naproti. V mesečini je njen obraz glinasto siv in spačen od groze.

«Jošt, ali slišiš? Nesreča se seli k nam — Kje je Malka?»

Pernaču se zdi vse kakor pošastna prikazen. Kaj hoče žena dekli? Ali je ob pamet?! ...

«Jera, ali spiš?» zadrhti proti njej in jo prime za roko.

Žena se strese, golta in ne more govoriti. Šele čez čas si opomore:

«Kam je šla Malka? Saj si jo moral — videti! V sami srajci — je šla — mimo okna — in klicala — Lovreta —»

Jošt je ves zmeden. Kakšno moč vendar ima nocojšnja noč?! ...

S hlevca se oglasi petelin. Jošt si oddahne. Kmalu se bo začelo daniti.

«Jera, ali se ti je sanjalo?»

Joštov glas je bil splašen in proseč. Pernačka skriva obraz v dlani in zaihti.

«Dolgo me je že skrbelo», stoka iz solz. «Tudi omenila sem ji že —»

«Komu? — Kaj?» strmi Pernač.

«Malki», se iztrga Jeri. «Saj veš: ženske imamo za to drugačne oči —»

Jošta spreleti zona.

«Slišiš, bolna si, Jera», rahlo prime ženo za roko. «Vročina te kuha. — Preutrudila si se — Malko pokličem, da ti skuha tavžent-rož, kajne, Jera? In bezgova listja ti prinesem. — To hladi —»

«Res,» si opomore Jera, «po Malko pojdeva —»

«Saj grem jaz», meni Jošt.

«Ne, oba pojdeva», plamteče hiti Jera in plane iz postelje. Naenkrat je zdaj živahna v kretnjah in odločna.

Med oblačenjem ji Jošt zaupa svoj privid. Pernačka se zdrzne:

«Hitiva, Jošt, morda je še čas —»

Mož skomigne z rameni. Ženino vedenje mu je nepojmljivo. Zbegan prikima in odide z ženo, ki se tako tresse, da jedva drži svetilko v rokah.

V veži Pernačka prisluhne.

«Ali ni nekje zajokalo?»

«Mačke», meni Jošt, vendar se na skrivaj prekriža.

Žena odkima, še enkrat prisluhne in zavije v podstrešno sobo, kjer spi Malka. Sunkovito odpre vrata in posveti v izbo, toda deklina postelja je prazna. Jera se zgrozi in krikne. Svetilka ji zdrkne iz rok in se žvenketaje razbije na tleh.

V temi jekne Jošt:

«Jera —»

Z rokami lovi ženo in stopica, da hrešče steklene črepinje pod njegovimi okornimi škornji.

Jera jeclja:

«Ali ti nisem rekla —»

Pernač ne ve zdaj nič več.

«Nikar no, Jera», vzdihuje brez moči. Kakor v črni mreži je sredi te čudne zagonetke. «Verjemi, da si bolna», vzdihuje, a sam ne verjame svojim besedam.

«Mogoče je šla pogledat k živini», se zdajci domisli in odtava v temi po stopnicah.

«Hitiva», opominja Jera in je že zunaj.

S hlevca se spet oglasi petelinji klic. Mož in žena stopata naglo proti hlevu, toda vrata so zapahnjena. Tudi skedenj in šupa sta zaklenjena in nikjer ni duha ne sluha o živi duši.

Pernačeva se spogledata.

«Še v kozolec stopiva», pravi Jera. Jok drhti v njenem glasu.

«Kako praviš, da je dejal Lovre? Moj otrok!» — Sveta Devica! — Že takrat sem slutila, ko ga je Bog tako nenadoma poklical k sebi —»

Jošt maje z glavo. Hoče govoriti, toda beseda obtiči v njem neizrečena. Tako gresta tiho po vrtu proti kozolcu. Na nebu že blede zvezde in vzduh je vlažen in hladen. Ob potoku, ki teče kraj vrta za kozolcem, pošumeva gosto vrbje. Vse vprek se oglašajo po vasi petelini. Križ na zvoniku se svetlika v mesečini. Daleč nekje škriplje po cesti voz.

«Jošt, ali slišiš?» postane Pernačka.

Da, zdaj je razločno slišal tudi on. Na senu, ki ga je včeraj razstlal po kozolcu, ker še ni bilo prav ostro suho, je zašumelo in čudno zastokalo.

«Skoči po luč», veli Jera. Ko se Pernač vrne, se mu šibe kolena. Tisti značilni, neoblikovani glas, s kakršnim oznanjajo zemljani svoj vstop v življenje, se izkotali iz somraka.

«Malka», kliče Jera in se opoteka ob Pernačevi strani proti senu, kjer opazi mrliško blede mladenko. Kraj nje se zvija nebogljenče in začne vekati, ko ga ošine svetloba.

«Malka», zahrope zdajci tudi Jošt. «Malka, ali slišiš, Malka —?» Dekle se ne gane.

«Po žensko stopi», hiti Jera in se brž loti otroka. Zavije ga za silo in začne nato buditi Malko. Kakor lastno hčer jo ljubeče boža in kliče. Ko dekle naposled odpre oči, je zbegano in prestrašeno. S slabotnim glasom dahne par besedi in začne jokati.

«Tiho, tiho,» tolaži Pernačka, «ne smeš tako —»

Potem:

«Je Lovretov?»

Malka prikima.

«Nisem marala delati sramote,» je pojasnjevala s plahim glasom, «ne rajnemu ne vam, pa sem hotela z malim vred za njim. Do smrti obupana sem prosila odpuščanja njega in vas. — Tedaj me je prehitelo. — V bolečini sem se potem izgubila —»

«Revica moja, kako le moreš misliti kaj takega. — Saj je naša kri. — Ves čas sem slutila —», mehko tolaži Jera.

Previdno spravijo nato otročnico v hišo.

Jošt strmi in ne more razumeti. Vsaka beseda, ki jo izgovori, mu odpade liki težko breme. Malka se blaženo nasmehne, ko čuje Pernačevo pripovedovanje.

«O vem,» pravi, «Lovre me je imel rad —»

Jera ihti. Jošt mežika in čuti vlažno toplino v očeh, ko vzdihne: «Tak to je bilo —»

Dalje ne more. Babica venomer zapored zatrjuje, da kaj takega še ni nikoli slišala in ne doživela.

«Naš bo», konča Jera in s toplim nasmehom ogleduje krepkega fantička.

Malka se ji zahvali z očmi.

Ko se vzdrami jutro, se ziblje mlada mati v snu. Kraj nje spi dete. Srečna Malka pa šepeče dragemu, kako je rešila njo in otroka njegova neumrljiva ljubezen.

Jošt sedi ob vznožju postelje in se za hip izgubi. Tedaj vidi Lovreta, kako se skloni nad otroka.

«Lovre!» plane oče kvišku, toda sina ni. Le solnčni žarek poljublja rdeča lica Pernačevega vnučka...

G R E H

V S A K D A N J A T R A G E D I J A V Š E Š T I H S C E N A H
A N G E L O C E R K V E N I K

V. S C E N A.

Dejanje se vrši takoj za četrto sliko v posebni sobi restavracije. Dokler traja scena, je skoraj ves čas slišati godbo.

Vstopita Žena in Ljubimec. Žena ima preko glave črn pajčolan. Vsa upehana sede v fotelj.

Ž e n a (si odgrne pajčolan; tiho): Moj bog, moj bog!

L j u b i m e c (gre k vratom in jih odpre; govori pri vratih): Prosim, natakatar, prinesite vina! (Se vrne k ženi.)

Ž e n a: Zdaj sva sama! Povej, kaj hočeš, kaj zahtevaš od mene?

L j u b i m e c (sede): Natanko veš, kaj hočem. Tebe hočem in denarja hočem! Hočem pa še nekaj drugega!

Ž e n a (glas se ji trese): Kaj še, kaj še?

L j u b i m e c: Tvoj mož mora umreti.

Ž e n a (se dvigne; z rokami nekaj pahne od sebe, kakor bi hotela pregnati nelepo misel): Umreti mora? (Krčevito): Ne, ne! Ne sme! Ne sme umreti! Nikdar ne sme umreti.

L j u b i m e c: Kmalu mora umreti, prav kmalu!

(Natakatar potrka na vrata; Ljubimec se hitro dvigne, stopi k vhodu, odpre vrata, vzame buteljko in dve čaši ter nese vse na mizo.) Pij!

Žena (se brani): Ne bom pila. Hudó mi je.

Ljubimec: Le nikar se ne brani! Pij, razvedrilo te bo!

Žena: Ne!

Ljubimec: Pa ne! Povej mi: mar si res pomagala rušiti mojo zgradbo?

Žena: Zločin sem pomagala rušiti!

Ljubimec (se smeje): Res je torej, da je testament napravljen, in res je, da je takšen, kakršen ne sme biti. Pomagala si njemu, zdaj moraš pomagati pač tudi meni! Odstraniti moraš vse ovire, ki so na poti mojim načrtom.

Žena: Prav ničesar več ne bom napravila, zaradi česar bi se morala kdaj kesati.

Ljubimec: Mi nočeš pomagati? Moraš! Prisilim te! Prav dobro veš, da te lahko prisilim.

Žena: Vem le, da me nihče ne more prisiliti, da bi še kdaj izvršila kak zločin!

Ljubimec: Saj sem ti že povedal, kako nevarno orožje imam v rokah: tvoja pisma in dokaze, da si možu kradla denar in ga dajala meni!

Žena: Vse to vem, a kljub temu me ne moreš prisiliti!

Ljubimec: Tega res ne razumem!

Žena: Vse ti razložim! Samo potrpi! Če sem grešila, sta bila tem grehom kriva v prvi vrsti ti in moja mati. Ti in moja mati, ki sta me prodajala, ker sta hotela živeti v prijetnem brezdelju! In zdaj me siliš, da še nadalje brodim po tem zločinskem blatu... Pahnil si me v blato in zdaj mi groziš. Ti mi pretiš, ti, ki si mi vzel, kar je ženski najčudovitejše: materinstvo... Oh, in jaz te niti sovražila nisem!

Ljubimec: Pa kaj bi pogrevala zdaj te stare storije... Ali si šele sedaj zvedela, da sem te oropal materinstva?

Žena: Ne, a šele sedaj vem, kaj je materinstvo! Tedaj mi je bil to pojem, ki ga niti slutiti nisem mogla. Še več: materinstva sem se bala! Tudi to je bila podzavestna slutnja velike resnice, da bi bilo spočetje od moža, ki sem ga varala, ki sem ga pozneje umorila, najstrašnejši zločin. O, kako bi moglo moje dete, del mene in mojega moža, živeti in misliti, zavedati se, pa ne sovražiti svoje matere? Ali ne bi iz moje krvi vsesalo zavest in spoznanje o mojem blodnem in zločinskem hrepenenju?

Ljubimec: Tedaj si mi bila celó hvaležna.

Žena (se žalostno nasmehne): Hvaležna? Ali zato, ker si me pahnil v greh in zločin, zato, ker sem imela dovolj vzroka, bati se, da si ne bi vzredila sodnika in rablja — da bi me kdaj sodil

in obsodil, da bi iz greha materinega vzklikal nov greh, ki bi mu bil nosilec materin sin?

Ob tisti uri duhov na grobu rajnkega moža pa me je prevzelo vso: zdi se mi, kakor da je rajnik vstal iz groba in vdihnil vame svojo dušo, da je spojil z mojo krvjo svoj mrtvaški okostnjak in svoje koščeno obličje. Nikdar več se nisem vrnila na njegov grob... Pribežala sem v naročje možu, kateremu je moj prvi mož zaupal svojo dušo. (Zgrudi se in obmolkne.)

Ljubimec: Ali res misliš, da me s takimi bajkami preslepiš, da ti bom verjel?

Žena: Bojan, saj si bil včasih tako dober z menoj! (Zelo ljubeznivo in sočuvstveno): Razumi me! Ne goni me v obup! Ali ni resnice v mojih očeh? Ali mi niso zapisane na obrazu vse strahotne noči in vse peklerske ure, ki sem jih prebila? Ta mož je prišel in me je vzel vso. — In dobro je, da se je zgodilo tako. Prišel je in mi uklenil voljo in moč v svojo voljo in moč. Njegova ljubezen je raztopila ves moj odpor, moj zločinski nagon, kakor raztopi ogenj železo! O, ko bi mogel raztaliti moje zločine, moj veliki greh! — Zdaj razumeš, zakaj ti pripovedujem vse to! — Otroka je hotel imeti! — O, ne smem se spominjati, ne smem! — (Strahotno in tiho): In jaz sem znova lagala, ga varala z lažjo! (Joče.) Zdelo se mi je, da sem postala čista, in kar nenadoma je prišla nadme kazen: zopet sem morala grešiti! «Kdo je kriv?» je hotel vedeti. «Moj prvi mož», sem lagala. Tako sem tvoj greh naprtila svojemu rajnkemu možu... Zato prihaja zdaj ponoči, zato čutim dotik njegovih mrzlih, koščenih rok, zato čutim krute poljube njegovih ledenih čeljusti... o... o!

Ljubimec: Saj bi ti človek skoraj verjel! (Porogljivo): Naj vendar pride ta tvoj mož sem. Naj kar pride, da mu ponudim vina!

Žena (izmučeno, skoraj nezavestno): Tukaj je, v meni je...

Ljubimec (se krohoče): Ne boš končala še? Povej mi raje, kaj si mislila, da si privolila v to oporoko?

Žena: Ali še vedno ne razumeš, da mi je to moje dejanje prineslo mir in zadoščenje? To je za kazen, sem si mislila... in glej, kazen me spet sili v nov greh... Dokazati sem ti hotela, da sem se odpovedala vabi pekla — zlatu. Moj križ je postal lažji, oddahnila sem se.

Ljubimec: Kakorkoli: ta oporoka ne sme obveljati.

Žena: Obveljala bo, ker bo moje breme drugače pretežko; zgrudila se bom pod njim.

Ljubimec: Záme gre, ne záte! Na to bogastvo sem zidal vse svoje nade. Tudi jaz bi rad postal človek, tudi jaz bi rad oživotvoril svoje upe, svoje velike načrte... Daj, samo še to, potem pa bova živela skupaj srečno in zadovoljno...

Žena: Brezumnež! Ali ne veš, da kmalu umrjem, on pa bo ostal?

Ljubimec: Saj prav zato sem rekel, da ga moraš spraviti s poti, kajti strašno bi bilo, da bi vse delo mojega življenja palo v brezno... Hitro, hitro moraš delati!

Žena: Ali še vedno nisi spoznal, da ne morem več? Ali ne vidiš, da ne morem niti sklepati več o grehu, ali nisi uvidel še, da je greh končno vendarle samo vprašanje moči in usode?

Ljubimec: Tvoja moč sem jaz in tvoja usoda sem jaz!

Žena: Bil si; zdaj nisi več. Zdaj je on! Spoznaj vendar, da me tiraš v pogubo, spomni se svoje matere, ki jo je njen ljubimec pogнал v smrt!

Ljubimec (se nasmehne; tiho in bolešno): Vse se ponavlja, vse... Sin mora osvetiti svojo mater... To je samo razlog več...

Žena: A vse zaman: nikdar več me ne pripraviš do zločina.

Ljubimec: Napravi, kakor hočeš: oporoka mora izginiti in on mora umreti!

Žena: Vse bo ostalo tako, kakor je, in jaz bom umrla kmalu, kmalu...

Ljubimec (odločno): Dobro! Jutri, najpozneje pojutrišnjem dam objaviti nekatera tvoja pisma!

Žena: Ne bojim se! Sklenila sem, da popolnoma poravnam svoj greh: srečo za srečo sem dala že, zdaj pride še življenje za življenje.

Ljubimec: Prazne besede!

Žena: Kakor misliš. A povem ti: preden bodo objavljena moja pisma, bo objavljena vest o moji smrti.

Ljubimec (presenečen): S tem me hočeš preslepiti?

Žena: Jutri zjutraj se boš prepričal!

Ljubimec (nekaž časa premišluje): O, to ti ne bo prav nič pomagalo, kajti kljub tvoji smrti bom dosegel, kar želim.

Žena: Mene vendar več ne bo!

Ljubimec (se smeje): A tvoj mož bo in tudi njegov denar bo in kar je pglavitno: tvoja pisma ne umró s teboj!

Žena: In?

Ljubimec (si mane roke; zmagoslavno): In? Kdo vé! Stopim pač k njemu in mu poročem: tako in tako! Denar, ali pa —!

Žena: Ne, moja smrt mu ne more pomagati. Tudi če umrem, bo moral trpeti zavoljo mojega greha.

Ljubimec Samo njegova smrt mu more pomagati in uničenje te oporoke!

Žena (mrzlo): Grda in ostudna žival si! — Moja ura je prišla! Danes, še to uro mu povem vse in nato pojdem po svetu delat, pokorit se... On je dober in blag; ne odreče mi podpore za na pot in kar mi bo dal, ti prinesem, ti pa mi vrneš pisma.

Ljubimec: Torej vendar!

Žena: Ne veseli se imetja, ki se ga bo držalo moje trpljenje, moja srčna kri... Trpljenje preide nate, jaz pa najdem pokoj.

Ljubimec: Tebi pokoj — meni denar! Zadovoljen sem!

Žena: In vendar se mi smiliš!

Ljubimec: Kakor ti drago! Samo tvoje besede hočem ponoviti: izmeriti hočem svojo moč, spoznati hočem, kaj more človek v življenju doseči...

Žena: Marsikaj se more doseči — ti pa ne dosežeš ničesar, v lastnem blatu se utopiš!

Ljubimec: To ni tako gotovo!

Žena: Tako je, ker drugače ne more biti, kajti to, kar si pravkar napravil, je nov zločin... Morda mora biti tako! Zato da ne bo nikdar konca zločinov, ker prvi rodi drugega, iz drugega izhaja tretji... zločin vznikaja iz zločina, vsaka kazen je nov zločin, vsak zločin je kazen za prejšnji greh... kdo bo presekal to neskončno verigo, kdo?

Ljubimec: Pij, raje pij! Zločin vtopiva v vinu in v sladkosti!

Žena: Kako te pomilujem, kajti ti si le nadaljevanje nadaljevanja... Rada bi ti pomagala, vse sem poskušala, a ne da se zaustaviti! Zemlja se vrti okoli svoje osi in okoli solнца, in vsako leto se za par milimetrov približa solncu, dokler jo končno ne pogoltne solnčni ognjenik... Življenje se vrti okoli svoje osi in okoli pekla, vsak trenutek se približuje peklu in nekoč pride trenutek, ko se bo potopilo v ognjenem valovju pekla...

Ljubimec: Pij, pij!

Žena: Pozdravljen, obešenec! Nič te ne more rešiti! Pozdravljen. (Vrže pajčolan čez obraz in odide.)

Ljubimec: Odšla je! (Izpije dva kozarca vina na dušek ter se dvigne. Nekoliko se opoteka. Kroži z roko — v roki ima čašo — po zraku in se krohoče.) Še eno čašo! (Si natoči in izpije.) In solnce se vrti... ne, ne, zemlja... oboje, oboje se vrti (se krohoče)... oboje... se vrti v pekel... (vedno hitreje)... se vrti, se vrti, se vrti... (kroži vedno hitreje z roko, krog vedno zmanjšuje...), se vrti in

tedaj... bum! (Se ustavi.) Gospod bog, vse skupaj se je ponesrečilo... ponesrečen eksperiment (se krohoče)... se vrtili, vrtili... vrtili-i-i... (se nasloni in vedno bolj tiho mrmra)... vrtili-i-i...

Z a s t o r.

V I. S C E N A.

Dejanje se vrši isti dan ponoči v moževi spalnici.

Mož spi. Mesec sije v izbo; tajinstvene sence vzbujajo vtis strahotnosti. Kmalu zaškripljejo vrata in Žena pogleda skozi pol priprte duri ter hušknje v sobo. Njena senca se pošastno pozibava po izbi. Stopa po prstih proti postelji in nekoliko korakov pred posteljo obstane. Tam stoji nepremično in premišljuje, nato dvigne pištolo, ki jo je imela skrito za hrbtom, ter jo ogleduje. Polagoma se čisto približa k postelji in obstane prav pri moževem zglavju. Poklekne in dolgo nepremično zre možu v obraz.

Ž e n a (šepetaje): Moj bog, moj bog! (Pogradi se z roko po čelu, se neslišno dvigne in nameri cev pištole proti moževi glavi, a roka ji omahne.) Ne morem, oh, saj ne morem! (Mož odpre oči in privzdigne glavo, Žena hitro še enkrat usmeri cev pištole možu v glavo, Mož se bliskovito dvigne in glasno zasmeje, strel počí, nji omahne roka, pištola ji zdrkne na tla — ona pa obstoji kakor oledenela ter brezizrazno zre Možu v oči.)

D r u g i m o ž (pol v šali pol jezno): To je pa res čudovito! (Se počasi in previdno pomika proti njej, ona se ne gane, temveč še vedno enako brezizrazno boljči vanj.) Čudovita žena si mi, slišiš? (Strese jo za rame, a ona se še vedno ne premakne. Jo neha tresti, kakor da mu je nekaj novega šinilo v možgane: ljubeznivo): Sonja, kaj ti je vendar? Sedi! (Porine jo na posteljo, ona mehanično sede, gleda predse in molči. Sam zase): Ali je iz uma?

Ž e n a (se turbno nasmehne): Iz uma? Ne, dragi... (Tiho, tajinstveno.) Iz ljubezni sem te hotela ubiti, iz ljubezni... Daj, lezi, ustrelim te! (Se skloni in pobere pištolo.) Na, vzemi jo in se usmrti sam!

D r u g i m o ž (se čudi in vzame pištolo ter jo spravi v predalček nočne omarice): Tukaj naj bo.

Ž e n a: Nikar je ne spravljal! Ubij se, nato se ubijem jaz!

D r u g i m o ž: Kaj, si zblaznela? Kaj pomeni to? Kakšna blaznost! (Močno jo stresse.) Sonja, kaj ti je? Kaj se je zgodilo? Zakaj si streljala vame?

Ž e n a: Streljala sem in te nisem ubila.

D r u g i m o ž: Ali ti je morda žal, da si zgrešila?

Ž e n a (monotono, s strašno žalostjo): Žal mi je. (Tiho.) Zdaj bi bilo že vse končano, oprostila bi se ti tam zgoraj... (Pokaže s prstom proti stropu.)

D r u g i m o ž: Sonja, saj si se hotela samo igrati?! Lej, saj so v pištoli sami vžigalniki brez svinca! Čakaj, takoj pogledam. (Vzame pištolo, potegne iz nje patrone in jih ogleduje. Se zasmeje.) Seveda sami vžigalniki! (Sam zase.) Lepi vžigalniki! Da bi jih vragl!

Ž e n a (se naglo dvigne): Je to mogoče? Kako sem mogla biti tako neprevidna?

D r u g i m o ž (spozna, da ni blazna): Sonja, ti nisi blazna?!

Ž e n a (zelo žalostno): Nisem te razumela. Ali si mislil, da sem storila to v blaznosti? Ne, prijatelj, nikdar v življenju nisem tako jasno in ostro mislila kakor to noč!

D r u g i m o ž (jezno): Kaj potem pomeni ta komedija?

Ž e n a (sunkoma): O-o-o... To je tebi komedija! Ali je komedija, če ženska z lastnimi rokami polaga v grob svojo živo srečo, če lastnoročno ubija svojo ljubezen... O, komedija praviš temu...

D r u g i m o ž: Nehaj že! Povej, kaj si prav za prav hotela s tem, čemu ti bo moja smrt?

Ž e n a (preudarno in počasi): Tako te ljubim, da sem te hotela obvarovati pred najhujšim, preden bi zaznal za svojo največjo zmoto — preden bi spoznal svojo ženo...

D r u g i m o ž: Že zdavnaj sem slutil! Oporoka ti ni pogodu? Usmrtiti me in ovreči mojo poslednjo voljo, to je bilo tvoje zločinsko hrepenenje?

Ž e n a: Ne ponižuj se pred menoj — kajti verjeti ne morem, da bi ne znal bolje misliti nego govoriš! Kdo, misliš, bi mi dovolil, da kot morilka trošim tvoje imetje?

D r u g i m o ž: Lahko da bi se ne dalo dokazati, da si umorila svojega moža; v tebi tiče strašne možnosti...

Ž e n a: Če nosiš njegovo dušo v sebi, bi moral v tem trenutku spoznati resnico. Njega kličem na pomoč v tem strašnem trenutku!

D r u g i m o ž: Nič ne verjamem. Norec je bil!

Ž e n a: Norec si bil ti, ki si verjel meni.

D r u g i m o ž: Če sem bil, nočem ostati tudi še nadalje!...

Ž e n a: Moja usoda je silnejša od moje moči! Razodeti ti moram vprav tisto, pred čemer sem te hotela obvarovati...

D r u g i m o ž: Čas je že!

Ž e n a: Samo tebe sem ljubila.

D r u g i m o ž (porogljivo): Čudovita ljubezen, zares!

Ž e n a: Ne ročaj se... Vse, kar sem hotela povedati, vse bom zamolčala, povem ti samo svoj greh. (Molk.)

Drugi mož (prodirno zre vanjo. Molk).

Žena: Lažnivka sem bila, prešuštnica in vlačuga, tatica, morilka sem bila!

Drugi mož (prebledi): Kaj praviš?

Žena (počasi, strahotno in monotono): Umorila sem svojega prvega moža, namenoma sem ga umorila... Vse, kar ti je pravil, preden je izdihnil, vse je bila živa resnica!

Drugi mož (težko vzdihne; krikne): Živa resnica! (Zakriči.) Ženska, je to res? Ali sanjam ali bedim?

Žena (zelo žalostno): Morala sem ga umoriti, morala! Ta bolni človek me je ubijal; kakor veriga me je priklepal k svojemu okostnjaškemu telesu, jaz pa sem ljubila svobodo... Denar me je preslepil, ki ga ni bilo — potem pa tvoj denar, ki ga je bilo mnogo.

Drugi mož: Ali sem ti kdaj rekel le besedico o svojem denarju?

Žena: Moja mati je zvedela vse... O, saj je bila kaznovana.

Drugi mož: Neumnost! Vinjena je bila, ko je pala v ribnik in se utopila!

Žena: Za tvoj denar je pila, v tvojem ribniku se je utopila! Tvoj denar jo je ubil!

Drugi mož: O tebi govorimo, ne o tvoji materi!

Žena: Prevažen kažipot mi je bila, da bi je ne omenila, kadar govorim o svojem življenju.

Drugi mož: Lagala si mi, zakaj govoriš resnico zdaj?

Žena: Lagala sem ti, ker je morala priti ura in se je moralo zgoditi, da ti povem: lagala sem...

Drugi mož: Čudovita razlaga. In zakaj je baš danes napočila ta ura?

Žena: Moj drugi zli duh me je prisilil!

Drugi mož (naglo): Bojan?

Žena: Bojan!

Drugi mož: Tvoj ljubimec! Ha, kakšen slepec sem bil! Kakšen slepec!

Žena: Ne ljubimec! Radi njega mi ne moreš očitati ničesar! Odkar poznam tebe, sem nanj mislila le še s strahom in grozo v duši, a moj greh, ki je vzkalil že tedaj, ko te nisem poznala še, je bil tako silen, da so se iz njega rodili vedno novi grehi... Moj najstrašnejši zločin pa je bil greh na grobu... Tisti greh je bil že kazen...

Drugi mož: Dovolj je tega! Zakaj si me hotela usmrtiti? To mi povej!

Žena (obupno): Moj bog, moj bog! Kaj še vedno ne razumeš? Ker sem propala ženska, nevredna tvoje bližine... ker ni res, da me je moj prvi mož okužil, temveč je res, da sem jaz okužila njega, ker ni res, da je Bojan pognal Elo v beznico (mož vzklikne: O...), temveč je moja krivda, da nesrečnica umira v blatu, ker sem ti kradla denar in ga dajala Bojanu...

Drugi mož: Še to, še to! (Vzplamti.) Moj denar je kradla in ga dajala ljubimcu!

Žena (odločno): Ni res! Ne ljubimcu! Zločincu-tovarišu sem ga dajala, ker sem ga morala dati... Izsiljeval ga je z grožnjami, da bo tebi razkril resnico o vseh mojih grozodejstvih... Bala sem se in zato sem kradla, zato sem mu dajala...

Drugi mož (sede; mračno): Takšno ženo sem imel!

Žena: Takšno! Danes me je hotel prisiliti, da bi uničila oporoko in te zastrepila. Zagrozil mi je, da objavi moja pisma in te tako kompromitira, če ne storim, kar zahteva od mene.

Drugi mož (mrzlo in mirno): In zato si hotela ustreči njegovim željam?

Žena: Vse ti razložim. Hotela sem se ti izpovedati ter te zaprositi za večjo vsoto denarja, da bi ž njim nasitila zločinčev pohlep, odkupila tista pisma, potem pa šla v svet delat in pokorit se. A moja moč je bila premajhna. In tako nisem mogla izvršiti svojega namena. Ker sem pa predobro vedela, da bi bil moral ti že jutri ali najpozneje pojutrišnjem zvedeti vso to strahoto, sem te hotela rajša umoriti, nego gledati tvoje trpljenje... Hotela sem umoriti tebe, nato še sebe.

Drugi mož: Kdo ti bo verjel to, kdo? Pa čeprav bi bilo vse res, kar praviš o teh pismih! Nisem človek, ki bi znal in hotel trpeti... A danes ti ne morem verjeti niti besedice več! Kdo ti more sploh še kaj verjeti? Ali me nisi hotela ubiti, da bi uživala svobodo s tistim ničvrednim lopovom?

Žena: Veruj o meni najslabše, veruj, da nisem nikdar v življenju govorila resnice. Pravico imaš, ne verjeti mi — vendar pa te prosim (poklekne pred njega), glej, na kolenih te prosim, da mi veruj, da, veruj mi, da v tem trenutku govorim resnico, da te je hotela ubiti samo moja velika ljubezen, ki te je hotela videti rajši mrtvega, nego živega v trpljenju in bolesi...

Drugi mož (mrzlo): Prepozno je.

Žena: Moj bog... Ali sem jaz kriva, če nisi bil ravno ti prvi možki, ki sem ga srečala v svojem življenju. Oprosti mi! Saj te ne prosim ljubezni, niti tvoje čiste roke se nočem več dotakniti — samo to mi reci, da mi veruješ, kar sem ti povedala v tej uri, potrdi mi, da govorim resnico, da si bom mogla sama verjeti!

Drugi mož: Vstani! Ne zahtevaj od mene, česar ne morem izpolniti, kajti ne morem — razumeš? — ne morem verjeti, čeprav bi hotel! (Kratka pavza. Mož hodi po izbi sem ter tja, žena še vedno kleči.) Oporoko kazni in osvete si mi vdihnil v dušo, svojo lastno dušo si mi vdihnil! (Se zakrohoče.) In kaj sem storil jaz? (Močneje.) Kaj sem storil? Morilko sem redil, vlačugo in prešušnico, tatico in lažnivko, o, o! O, prijatelj, jaz ne verujem več v dušo — kje je tvoja duša, kje?

Žena (se dvigne): Tukaj je, tukaj! V meni je! Česar nisi občutil ti niti enkrat, sem čutila jaz ti dve dolgi leti... O, oporoko osvete si izvršil, in tvoja osveta je hujša, nego sem si jo mogla predstavljati kdaj v slutnjah! Saj me nisi nikdar ljubil, saj sem ti bila komaj da gospodinja in ženska, ki si jo imel za ženo zaradi eksperimentiranja, ne pa iz ljubezni.

Drugi mož: Kako da te je obsenčilo to spoznanje? Resnico govoriš: ljubil sem te, ker sem te hotel ljubiti, danes pa te ne ljubim več, ker te nočem več ljubiti!

Žena: Verjela sem za trdno v tvojo plemenitost in trpljenje! O, in zdaj...

Drugi mož (resno): Trpljenje? Trpljenje je nepotrebno! Nočem in ne znam trpeti! Moje življenje je umska kombinacija brez čuvstev in krvi! Samo mislim! Kdo more zahtevati od mene, naj se jočem, naj tarnam in jadikujem? Že zdavnaj sem spoznal, da človek živi kot objekt, ne pa kot subjekt, kot poskus in sredstvo, ne kot zmisel in cilj! Moj laboratorij je vsemir v miniaturi. Vendar pa nisem nikdar nikogar trpinčil. Tako je zahteval moj razum, ne moje čuvstvo!

Žena: Ničesar ne razumem, razumem le, da me ne ljubiš, razumem, da pomenim v tvojem življenju samo številko brez duše, razumem, da ti je zakrito spoznanje o duši in ljubezni in razumem še, da ti moram dati novo spoznanje, da moraš videti, kako resnična je vsaka beseda, ki sem jo spregovorila v svoji poslednji uri! (Skoči zelo naglo k nočni omarici, pograbi pištolo in si nameri cev na sence. Mož ji pravočasno izbije orožje iz rok. Odmor.) Zakaj si to storil? Dovoli mi umreti! (Zaleti se z vso naglico proti oknu in skoči nanj. Ozre se na Moža,

ki se je bil v zalefu za njo zapletel v preprogo na tleh. Žena brez besede skoči z okna v globino, preden je Mož mogel preprečiti skok. Sliši se, kako je telo treščilo ob tla.)

Drugi mož (krikne in skoči k oknu): Sonja! (Gleda skozi okno.)
O, še se giblje! (Hiti ven ter jo po kratkem premoru v naročju prinese v izbo in položi na posteljo.)

Žena (ki jo mož moči, se čez čas zave): O, to... boli... Ali... še... živim?...

Drugi mož: Tiho! Še dolgo boš živela...

Žena: Oh, ne, no... čem...

Drugi mož: Sonja, Sonja... zdaj razumem vse...

Žena: Srečna sem, da sem ti s smrtjo dala novo spoznanje, jaz — ničvrednica...

Drugi mož (ihiti): Svetnica si... svetnica...

Žena: O, kako sem srečna... Da bi umrla.

Z a s t o r.

E P I L O G.

Godi se v temno drapirani izbi v somraku.

Sredi izbe črno pogrnjena miza, v kotu svečnik. Na mizi velika vaza, v vazi so borove vejice in temnordeči nagelji. V kotu izbe sedita v foteljih Drugi mož in Ljubimec ter pušita.

Drugi mož: Prav imaš, prijatelj! Natanko tako je! Življenje je dala za življenje in dosegla je srečo — najino nesrečo. To je veriga greha in kazni.

Ljubimec: Da bi vsaj umrla! O, človek bi jo iz ljubezni zadržal!

Drugi mož: Danes je natanko deset let od tiste strašne noči, ko sem jo vso razbito in zlomljeno dvignil na vrtu in jo položil na posteljo... Deset let jo gledam, kako se vsa strta vlači po tej hiši smrti, kako se kakor pošastna prikazen, senca smrti, plazi po teh temnih dvoranah... Včasih mi strah stiska srce... Ona pa hoče le cvetlic in venomer govori o svoji veliki sreči...

Ljubimec: Nikdar ne bom pozabil, kako me je pogledala, ko me je prvič po tistem večeru uzrla ob svoji postelji, kamor me je dala poklicati... «Poljubi me»; je velela in jaz sem jo poljubil in pretreslo me je, kajti poljubil sem živega mrliča... «Pojdi, poišči Elo in osreči jo, denarja dobiš, kolikor boš rabil», je rekla... in storil sem, kakor mi je ukazala. Dobro je bilo, da sem imel Elo, kajti odkar mi je umrla, prihaja tudi v mojo hišo Sonja... Ponoči jo vidim,

kako stopa, uprta ob bergle, neslišno in pošastno po moji hiši ... kdaj bo konec, kdaj?

Drugi mož: Uboga Ela! Nikdar ni hotela priti sèm.

Ljubimec: Ne veš, kako strastno je zasovražila Sonjo v trenutku, ko je zvedela, da sem se poročil zato, ker je Sonja tako hotela...

Drugi mož: Čudno, vzljubiti bi jo bila morala...

(Žena, vsa v črnem — glava ji klone pod srebrnosivimi lasmi, obraz ji je čudovito lep, a mrliško bled — se prikaže, uprta ob bergle, med dvema črnima zavesama in obstane tam kakor prikazen.)

Ljubimec (šepetaje): Nikakor ne... nikakor ne, kajti Sonja je rekla nekoč, da se življenje vrtilo... da se greh in zločin ne moreta ustaviti... da sovraštvo rodi ljubezen, ljubezen sovraštvo...

Drugi mož: Kdaj pride konec?

(Oba sedita molče, žena se neslišno, kakor duh, pomika, uprta ob berglo, in se ustavi za hrbtno Ljubimca in Moža.)

Žena: Dober večer, oprostita, da vaju motim, a prišel je čas... (Oba vstaneta in prebledita. Ljubimec ji poljubi roko. Odtegne mu roko.) Mrzla je moja roka, mrzla... in zločinska je, ne bi je smel poljubljal!

Ljubimec: Nekdaj je bila, danes ni več...

Žena: Sam si dejal nekdanj, in to je bila edina resnica, ki si jo kdaj povedal: da zločina in greha ne more izbrisati nobena sila... Sedimo. (Sede v fotelj. Možu.) Daj, ljubi, prinesi nam vina! (Mož odhiti, Ljubimec pa porine fotelj, v katerem sedi žena, k pogrneni mizi.)

Ljubimec: Prenizko ti bo!

Žena: Ne bo! (Tajinstveno.) Saj sedim vsako leto, kadar praznujemo obletnico mojega vstajenja, na tem stolu, da si natanko ponovim v duhu vse! Vidiš, tam je bilo tisto okno, ki mi je odprlo pot k vstajenju. (Kaže na okno, ki ga pa ni več videti, ker je pregrnjeno z zavesami.) Tako sem srečna! (Smehlja se, a njen smeh je leden in mrtvaški.)

Ljubimec: Jaz pa nisem srečen! Kako bi mogel biti, ko gledam to tvoje strašno trpljenje!

Žena (se smehlja): Nič ne trpim, samo tvojo in njegovo ljubezen pijem. Samo opojni duh rdečih nageljev in žametastih ciklam vsesavam, samo mir, temni mir teh širokih dvoran uživam in se potapljam vanj... Zato ne sme nihče motiti miru teh širokih dvoran, razen nas treh, ki smo eno... Zato mora mož sam gospodinjiti in gospodariti v tej hiši! Tuj človek ne sme motiti tega miru!...

Ljubimec: Ali ne vidiš, kako ga trpinčiš s tem?

Žena: Saj je nepopisno srečen, le ti, ti, se ne moreš uživeti v to srečo!

(Mož prinese mesa in vina, postavi vse na mizo in sede.)

Drugi mož: Pijmo!

Žena: Prej se bomo spomnili še naših mrtvih: mojega prvega moža in Ele! Danes bi morala biti oba tukaj. Nič bi se ju ne bala... Objela bi ju in poljubila! Če bi zdaj, v tem hipu prišla, če bi se prikazala tam med zavesami, bi se dvignila in bi jima hitela naproti. (Oba se ozreta in prestrašena gledata v tisto smer, odkoder bi prišla mrtveca.) Zakaj se čudita?

Drugi mož: Nič se ne čudiva!

Ljubimec: Rajši govorimo o živih!

Žena: Tudi mrtvi so živi, oni so še bolj živi, nego mi! Tukaj so... Natanko jih vidim... On sedi poleg tebe (kaže na prostor poleg moža), ona pa (Ljubimcu) poleg tebe! Izpijmo to prvo čašo v njih spomin. (Vsi trije dvignejo čaše; ona jo izpije do dna, Ljubimec in Drugi mož pa jo nedotaknjeno postavita zopet na mizo.)

Žena (se smeje): Večerja bo mrzla! (Poskušajo jesti, a odlože vilice in nož.) Drugo čašo pa izpijmo, kakor vsako leto, na našo ljubezen! Obljubimo si, da hočemo tudi v bodoče, še mnogo let, živeti nerazdružljivo v teh dvoranah, polnih žametastih ciklam, opojnih nageljev in temnega miru... (Vsi trije dvignejo čaše in izpijejo.) Zdaj pa mi zaigrajta tisto veselo pesem, ki jo tako zelo ljubim! (Oba vstaneta. Drugi mož sede h klavirju, Ljubimec pa vzame v roke violino. Zaigrata pretresljivo žalostinko. Žena se ledeno smehlja in spremlja melodijo prav tiho, potem obmolkne. Sama zase.) Oba mrtveca igrata o obeh živih, svojo pesem pojeta... (Žalost akordov polni dvorano, mesec posveti v izbo.) Ali sta živa ali sta mrtva? (Oba obstaneta in jo gledata, potem pa vrže Ljubimec violino iz rok, Drugi mož vstane in oba skočita proti njej. Ljubimec ji že položi roko na vrat... Njen pogled ju razoroži, da kakor ukopana obstaneta pred njo. Žena se votlo zasmije.) Saj me ne bosta! Ne moreta me. Vsako leto me hočeta usmrtiti, vajina ljubezen me hoče umoriti... (s poudarkom), a mrtvih ni mogoče umoriti! (Se dvigne, vzame bergele in se počasi plazi proti zavesam, odkoder je prišla prej. Med zavesami obstane in ju dolgo gleda. Oba stojita v kotu izbe, naslonjena drug na drugega, in jo prestrašeno gledata.) Kdo je mrtev in kdo je živ? Kje je meja med obema? Kaj je greh in kaj je kazen? Kje je meja med obema? (Še enkrat ju pogleda, se nasmehne in izgine.)

Drugi mož: Kdo bo presekal to verigo?

Ljubimec: Vse se vrti... samo vrti...

Zastor.

R O M A R

FRAN ELLER

Sam svoj je, draga, kdor narodil
se romar je na trdi tlak,
in pesem cest, ko pada mrak,
mu rojenic je sklep usodil!

Ko zarja ga neznana vabi,
mu daj desnico in pozabi,
za kam in kodi ne vprašuj!

O, naj ga nikdar ne bi zvodil
v tvoj beli dom prigovor blag:
v srce zveni mu le korak,
zanj doma ni, ki bi mu godil.

Brez besedi se z njim razidi,
ki spon se nežnotkanih stidi
pa voli v dalje pot si tuj!

SKUŠNJA ZA «ESTERO»

JULES LEMAITRE

Na robu Racinea.

Gospod Racine je bil tisti dan ob prihodu v Saint Cyr prav melanholične volje, ker ga gospod Despréaux, ki se je bil nenadoma prehladil, ni mogel spremljati k skušnji za «Estero». Ne da bi se bil gospodu Racineu morda videl ta posel dolgočasen, a nič mu ni moglo nuditi toliko veselja in gotovosti, kakor spremstvo gospoda Despréauxa.

Skušnja je bila ena zadnjih in se je vršila v odrskih oblekah in na odru samem. Ta je bil postavljen v drugem nadstropju velikega stopnišča saintcyrskih gospodičen, sredi veže, kjer so bile spalnice, ki so služile za kulise in za oblačilnice.

Oblačila so bila sijajna; veljala so nad štirinajst tisoč liber; bile so to perzijske obleke, okrašene z biseri in demanti, ki so jih nekoč uporabljali pri kraljevskem baletu. In ker so mlade igralko prvič nadele te obleke, je vladalo veliko razburjenje po spalnicah gojenk, plemiških sirot.

Čeprav ni bilo drugih gledalcev, razen gospe de Brinon, nekaterih učiteljic in mlade gospe de Caylus, ki je bila nečakinja gospe de Maintenon, je gospod Racine rajši ostal za odrom, da je mogel nadzirati, kako so igralko prihajale in odhajale in da jim je laže dajal potrebna navodila.

Čim so opazile, da se je pojavil, ga je dvajset gospodičen v perzijskih oblačilih, ki so se lesketala draguljev, obkolilo z radostnimi kriki, se prepiralo za čast, da mu odvzemo plašč, mu prineso naslanjač, ga povpraševale po gospodu Despréauxu in se sočutno vznemirjale zavoljo njegovega nahoda, tako da se je Racineova slaba volja naglo razkadila.

Skušnja se je pričela. Sprva je šlo vse prav gladko; in gospodu Racineu se je njegovo delo zazdelo skladnejše in še genljivejše nego si je bil mislil. Toda zdajci se je gospodični de la Maisonfort, ki je igrala vlogo Elize, tako nesrečno zapletel jezik, da je mesto stih

Peržan ošabni zvija se pred židinjjo...

rekla:

Seržan ošabni zvija se pred židinjjo...

Lahko si predstavljate učinek. Kraljica Estera na odru in mlade Izraelčanke, ki so z Mardohejem čakale za zastorom v ozadju, so bruhnile v smeh; in gospod Racine je zaslišal hihitanje gospe de Brinon in učiteljic. Končno je spet nastala tišina in posrečilo se je, da so nekako za silo končali prvo dejanje.

Gospod Racine je bil divji. Ko se je gospodična de la Maisonfort vračala za oder, ji je zaklical: «Ah, gospodična, vi z nogami tepate moj komad.» Nato je dekle pričelo tako silno ihteti, da so ji kapale solze prav na vezeni orientalski životek. Gospod Racine ni mogel prenesti tega pogleda; izvlekel je robec in ko je z njim gospodični de la Maisonfort osušil oči (bil je namreč velik dobričina), ji je dejal: «Ajte, dete moje, dajte no!» Toda, ko se ni mogla potolažiti, je končno še sam zaplakal z njo; in ker je bila brhka, jo je po očetovsko poljubil in vtaknil v žep robec, ki je bil ves premočen od nedolžno prelitih solza.

No, ta čas, ko je gospodična de la Maisonfort odšla v svojo celico, da z malce rdečila in z riževo moko zakrije sledove žalosti, se je približala gospodu Racineu gospodična de Glapion, ki je igrala Mardoheja. Skrbno si je odstranila dolgo predivasto brado in si izbrisala umetne gube; obraz ji je bil rožnat pod vrečastim pokrivalom od grobega platna, s katerim je bil Mardohej pokrit. Gospodu Racineu se je videla dražestna, ko je bila vsa tako našemljena. Čestital ji je, ker je tako dobro igrala. «Potemtakem, gospod, če ste zadovoljni z menoj,» je rekla, «ali bi vas smela prositi za milost?» In razložila mu je, da z odobravanjem staršev ljubi mladega plemiča, ki je poln najodličnejših vrlin, ki pa žal nima dovolj premoženja, da bi mogel kupiti stotnijo, a kateremu bi jo kralj gotovo blagovolil pokloniti, če bi se gospod Racine hotel zavzeti zanj. «Zakaj kralj, gospod, ne bo mogel ničesar odbiti takemu možu, kakršen ste vi.» Ugovarjal je, da mu pripisuje vpliv, ki ga nima. Pri tem so jo premagale solze. Ta pogled je užalostil gospoda Racinea, iznova je nato izvlekel robec in z njim mladi deklici obrisal oči. «No, torej,» je dejal, «pa počakam ugodne prilike, da govorim s kraljem.» In gospodična de Glapion

si je potolažena spet pripela brado in se pesniku s smešno dostojanstvenostjo globoko poklonila.

V tem hipu je gospodična de Veilhenne, ki je igrala vlogo Estere, naglo šla mimo gospoda Racinea, mu stisnila v roko pisemce in izginila brez besed.

Gospodična de Veilhenne je bila ena izmed onih, ki so pred nekaj meseci igrale v Andromahi in ki so, kakor je trdila gospa de Maintenon, predobro igrale.

Gospod Racine je globoko presenečen odprl pisemce, ki se je glasilo takole:

«Gospod, kaj boste vendar mislili o meni? Brez dvoma boste menili, da mi manjka sramu, ki ga zahteva moj spol, in vendar je znano Nebu, ki mi čita v srcu, kako čista so moja čuvstva. Toda, gospod, brala sem vse Vaše tragedije in govorim si, da tisti, ki je tako dovršeno opisoval hrepenenja, dasi so morda celó grešna, in ki jih je tako popolnoma spoznal, da se vidi, ko da jih celó opravičuje, ne bi mogel zavrniti hrepenenja, če je nedolžno. V osamelosti in otožnosti, v kateri medlim uboga sirota brez upanja na možitev, sredi med temi dušami, ki me žalijo s svojo suhoparnostjo, sem si iz Vas ustvarila boga, h kateremu se obračajo vse moje misli. Moj sen bi bil izpolnjen, če bi se me usmilili, če bi vsaj malo ravnali z menoj kot s svojo hčerko in če bi me včasih pozvali k sebi, da bi Vam bila za čitateljico ali tajnico. Tako bi živela ob Vaših nogah, vestalka genija, in bi bila najsrečnejša vseh ljubimk...»

Tako se je nadaljevalo to še cele tri strani in je bilo podpisano z: «Vaša mala Hermiona».

Gospod Racine se je nasmehnil in skomignil z rameni. Ko je gospodična de Veilhenne vsa zbegana šla mimo njega, da se vrne na oder in se ga ni upala niti pogledati, ji je dejal: «Ubogo dete, to je brezumnost! Ali pa ste morda sklenili, da se ponorčujete iz mene?» Ona v jok, on pa brž robec iz žepa. Bila je lepa; od razburjenosti so grudi privzdigovale vezenje, s katerim so bile pokrite. «Ah!» je vzdihovala, «bila sem blazna! Gospod, vsaj ne pogubite me!» Ni nehala jokati, on pa ji ni nehal brisati solza; in ker so na odru že postajali nestrpni, se je čutil primoranega in poljubil jo je, da napravi konec prizoru. Nato je vtaknil pismo v žep in robec povrh.

Med tem, ko so pričeli z drugim dejanjem, je gospa de Caylus, ki se je bila vtihotapila za oder, prišla h gospodu Racineu in mu rekla: «Kaj! gospod, tako torej izvabljate ženskam solze? Ali boste tudi mene spravili v jok?»

— «Tega ne bi rad,» je dejal, «pač pa bi vam res rad dokazal svojo uslužnost.»

Tedaj se je okoristila z okolnostjo, da ga je videla v položaju, ki je mogel izvabiti človeku smehljaz, in rekla mu je: «Torej mi dovolite danes nekaj, česar doslej še nisem mogla dobiti od vas?»

— «Kaj pa?»

— «Vlogo.»

— «Ej, gospa, nobene ni več, sami veste, in nikdar se ne potolažim, da ste prišli prepozno.»

— «Naj bo, toda kaj pravite o prologu, ki bi ga napisali zame?»

Gospa de Caylus, ki je bila takrat stara šestnajst let, je imela nadvse svežo polt, nadvse duhovit obrazek in nadvse genljiv glas. Hotela je pregovoriti gospoda Racinea in pregovorila ga je. «No, dobro,» je rekel, «vi boste Pobožnost, čeprav se zdi, da bi mogli prej predstavljati posvetno ljubezen. Ampak samo par dni mi dajte odloga.»

Skušnja se je končala brez drugih nezgod. Samo opazilo se je, da je bil gospod Racine raztresen in zatopljen v sanjarije. Ko je použil skromno večerjo v malem refektoriju za goste, je pozval svojo kočijo in namesto, da bi šel spat v svojem stanovanju v Versaillesu, se je odpeljal v Pariz in se precéj pozno vrnil na svoj dom v ulici Marais.

Našel je ženo in troje otrok, Janeza Krstnika, Marijo in Nanetto, ki so sedeli za družinsko mizo. Pri luči dveh sveč je gospa Racineova šivala, Janez Krstnik je bral La Fontaineove basni, a Marija in Nanetta sta se učili za drugi dan svoji nalogi iz katekizma. «Nismo vas pričakovali več,» je rekla gospa Racineova, «zato smo tembolj zadovoljni, ker vas vidimo spet.»

Poljubil je vse in ko jih je povprašal po zdravju in po drobnih dnevnih dogodkih, je rekla Marija, ki je bila stara devet let: «Papa, važno novico vam moram naznaniti, namreč to, da hočem postati nuna.» — «Jaz tudi,» je rekla Nanetta, ki je štela sedem let.

— «A zakaj, hčerkici?»

— «Ker naslade tega sveta nimajo zame nobene vablјivosti več,» je rekla Marija.

— «Tudi zame ne,» je rekla Nanetta.

— «Ah! Kako prav imata, otroka,» je dejal gospod Racine.

— »Jaz hočem biti častita mati v opatiji Port Royal des Champs,» je rekla Nanetta.

— «A jaz karmeličanka,» je rekla Marija.

— «A zakaj?»

— «Ker je ta red najstrožji med vsemi.»

— «Potem hočem tudi jaz biti karmeličanka», je rekla Nanetta.
— «Dobro torej, hčerki, to bi bilo tedaj dogovorjeno. Kadar bosta dovolj stari, bomo o tem spet razpravljali. Toda pozno je že in zdi se mi, da je prišel že čas počitka.»

Nato so vstopili služabniki v sobano, da prisostvujejo skupni molitvi in ko je bila vsa družina na kolenih, je molil gospod Racine na glas običajne besede:

«Stopimo pred obličje božje in molimo ga ... Zahvalimo se Bogu za milosti, ki nam jih je izkazal ... Prosimo ga milosti, da bi spoznali svoje grehe. Ti vir večne luči, sveti Duh, razprši temine, ki mi zakrivajo gnusobo in hudobijo greha. Daj, da se mi tako silno zastudi, o moj Bog, da ga bom, če je to le mogoče, tako silno sovražil, kakor ga sovražiš Ti sam, in da se ničesar ne bom bal tako zelo, kakor da bi ga storil v bodoče.»

Ko je došel do tega mesta, je umolknil kot po navadi, da si izpraša vest.

Mala Marija je klečala poleg njega, čisto zbrana, in videlo se je, da si močno prizadeva, odkriti svoje grehe. Ozrl se je nanjo in ves se je raznežil, ko se je spomnil, kaj mu je pravkar rekla. Solze so mu zalile oči in moral se je usekniti. Vzel je svoj robec in začutil, da je še ves moker. Ta vlažnost in nespametno pismo gospodične de Veilhenne, ki ga je začutil na dnu žepa, sta mu jasno priklicala v spomin poglavitne dogodke dneva.

«Ojoj!» je premišljal, «mislim, da sem pameten in razumen in vzvišen nad vsemi ničemurnostmi: a vendar, kakšnih slabosti sem zmožen še vedno! In v kakšne neprijetnosti sem zašel danes! ... Ta mala Maisonfortka, kaj si je neki mislila o mojem ravnanju? Smešno se ji je najbrž zdelo ali pa si je domišljala, da ji je treba potočiti samo dvoje, troje solzic, da me prepriča, mene ubožčka, kakršen sem ... To zato, ker je stara petnajst let ... in ima zalo šobico ... In ta Glapionka s svojim ljubimcem, za katerega sem obljubil prositi kralja, naj mu dá kompanijo! ... Kaj me vendar briga, ta njen ljubimec? Predvsem, pridna dekleta sploh nimajo ljubimcev ... Ampak obljubil sem ... Ali sem res obljubil? ... Da, obljubil sem, ker je bila vsa rožnata pod svojo grobo oglavnico ... A ona je to dobro vedela ... Kaj naj storim, bože moj? Naj se obrnem do gospe de Maintenon? .. Nikakor ne, kajti ne bi ji bilo prav, da me je mala izbrala za svojega zaupnika ... Naj se obrnem do kralja samega? Ah, kakšne sitnosti! ... In ta Veilhennka! ... Kakšna drznost! ... Moral bi ji bil ostreje odgovoriti ... A saj čutim, da me bo sram pred njo prvič, ko jo srečam ... Sicer je pa to moja krivda ... Ni ji dobro délo, da je

lansko leto tako imenitno igrala Hermiono... Ubožica!... morda je iskrena njena brezumnost... Lepe oči ima... večje nego Caylusova, le manj žive... Ta mala Caylusova, tudi ena, ki se je poigrala z menoj... Omožena je... s šestnajstimi leti, kakšno siročče! A zato je bolj izkušena in nežnejša od ostalih... Ampak, kako sem ji mogel obljubiti ta prolog, ki ga nikoli ne utegnem napisati?... Ah, že vem. Sprva sem si domišljjal, da se norčuje iz mene, ker me je videla tako zaposlenega z Veilhennko... In potem... glas ima... edinstveno je to... popolnoma tak glas ima kakor uboga Champmeslé... In še neka druga je... Mala Marsillyjeva, se mi zdi... da, ta, ki igra vlogo Jaresovo... ki ima popolnoma slične kretnje v tilniku, kakor uboga Du Parc, Bog ji daj mir in pokoj!... Ojoj! Dobro vem, najhuje ni, da se je par mladih deklet ponorčevalo iz mene in da sem mahoma postal dobavitelj pehotnih stotnij in rimanih prologov... Ne, ne, najbolj žalostno je, da se mi zde preveč brhke... da me pregloboko vznemirjajo... da vzlic njihovi nedolžnosti in mojim dobrim sklepom pričujem vdihavati pri predstavljanju te tako pobožne komedije ozračje, ki ga le predobro poznam... zastrupljeno ozračje od nekoč... gledališko opojnost... in morda celó pričetek neke druge opojnosti... ki je v bistvu ista... Zakaj sem poljubljal te male?... Ali bi jih bil poljubljal, če ne bi bile brhke in če... Kakšna sramota, Gospod! kakšna sramota! Ah! res, tako slaboten sem še in malo sem se pač še izmrtvičil... In če pomislim, da bi se vse to ne pripetilo, če bi bil gospod Despréaux navzoč...»

«No, torej, dragi prijatelj, kaj pa čakate?» je rekla gospa Racineova, kateri se je zdelo, da sta običajni dve minuti za izpraševanje vesti že zdavnaj minuli.

«Ah! oprostite!» je dejal gospod Racine, kakor da se je nenadoma prebudil iz sna; in z naglasom, ki je bil bolj ginjen, nego po navadi, je nadaljeval molitev: «Pred teboj stojim, o Gospod, ves s sramoto pokrit in presunjen od bolečine, kadar se ozrem po svojih grehih...»

Ko je bila molitev končana, je gospod Racine zadržal svojega služabnika-tekača, sédel za pisalno mizo in naglo napisal te vrstice:

«Upam, da ste si náhod že izlečili. Jutri vas spotoma vzamem živega ali mrtvega v svojo kočijo, da se odpeljeva v Saint-Cyr. Tako mora biti, zakaj brez vas počnem same budalosti. Popolnoma sem vam vdan.»

Zapečatil je list in ga izročil dečku:

«Jutri zjutraj, na vse zgodaj, ga nesí gospodu Despréauxu.»

Iz francoščine K. D.

KNJIŽEVNA POROČILA

Album slovenskih književnikov. Uredil dr. Janko Šle b i n g e r. V Ljubljani. Založila Tiskovna zadruga. [1928.] 4°. 140 + XIX str. Broš. 150 Din, vez. 180 Din.

Še preden je «Slovenski bijografski leksikon» prišel do svoje polovice, mu je stopil ob stran manjši brat, «Album slovenskih književnikov». V obeh je nekaj sorodnega, oba imata marsikaj skupnega. Najsi bo to že težnja sedanjega časa, ki skuša uiti grozeči nivelizaciji, ki jo izsiljuje zmagovito prodirajoča masa na ta način, da išče močnih individualnosti, da kultivira osebnosti in se včasih celo hrepeneče in željno ozira po diktatorjih; najsi je že nekak izraz rodoljubnega gospodarskega duha v slovenstvu, ki od časa do časa postoji, da priredi revijo tega, kar je dosegel; najsi je želja mladega podjetja, da pokaže, kaj tehnično zmore, zamisel je bila srečna in bo v veliki meri dosegla vsaj to, kar mogoče niti ni bil nje namen: zbližala bo lepi knjigi in lepemu slovstvu odtujeno občinstvo najprej ž njenimi tvorcami in tako posredno zbudila tudi zanimanje za njihovo tvorbo. Prav posebe pa je knjigo treba pozdraviti kot pogumno novost na našem založniškem polju, kjer se s plaho enoličnostjo desetletje za desetletjem kultivirajo iste vrste, ki so se že obnesle: pratiko, roman, mašne bukve, povest, zbirko pesmi, še celo kako dramo že še založi naš založnik, pred vsako pravo novostjo pa ga navadno zgrabita strah in groza.

Naslov sam je treba umeti v najširšem smislu besede: album kaže lica slovenskih «književnikov», ki so kakorkoli s peresom ali s svojim delom podpirali slovensko duševnost, v kolikor se izraža v pisani in tiskani besedi. Kdor količkaj pozna zgodovino našega duševnega razvoja, se ne bo prav nič začudil nad dejstvom, da se med temi 267 obrazi nahajajo tudi lica ljudi, ki niso zapustili nobenega direktnega sledu v naši književnosti — pa jim bo vendar s polno pravico priznal atribut «slovenskega književnika». Historična perspektiva jim daje polnovredno legitimacijo za vstop v ta krog; ista historična perspektiva pa se tudi neprestano menja. Nobenega dvoma ni, da bodo zanamci čez petdeset, sto let drugače gledali galerijo teh portretov, nego jo gledamo mi. Ravnotako pa je tudi umljivo, da je v vsakem času izbira take galerije na vso moč težavna in kočljiva stvar, posebno če ne gre samo za to, da se porežejo v kakem vrtu samo najvišji cvetovi in povežejo v šopek, ampak se naj obenem pokažejo še tipični zastopniki z najrazličnejših gred. Primera šepa vseskozi, ker ima vrtnar na razpolago zanesljiva merila, urednik takega albuma pa je brez absolutnih meril, poleg tega pa še v bridki odvisnosti od raznih človeških slabosti, lastnih in tujih. Povrh pa si je urednik svoj posel naredil še bolj težak s svojo težnjo po kronološkem redu in sistematični razvrstitvi skupin.

Kronološki red opozori na kričečo nesorazmernost v številu portretov v posameznih dobah: iz 16. stoletja imamo v albumu samo dva portreta, iz 17. enako dva, iz 18. kakih pet, šest, komaj nekaj več iz prve polovice 19. stoletja — šele demokratična tehnika fotografije je rešila zanamcem večino obrazov slovenskih književnikov. Kako radi bi zrl v obličje Dalmatinu, Bohoriču ali na primer Kopitarju — toda nikjer ni ohranjeno. Bohorič in Dalmatin sta se premalo časa mudila v Nemčiji, da bi tudi ona dala svoj dolžni tribut renesančnemu individualizmu, ki je imel tako veselje nad portreti, Kopitarjevo lice je bilo po pričevanju sodobnikov naravnost grdo, in ko ga je Prešeren s svo-

jim strašnim sonetom postavil med grde, spačene, od deklet zavrnjene in zlobne pritlikavce, že celo ni mogel imeti posebnega veselja nad tem, da bi ga zapustil svetu v zgledovanje. Pomanjkanje spoštovanja do naše lastne preteklosti — drugod ga naravnost kultivirajo! — in razne druge fatalnosti so zakrivile, da tudi v današnjih časih doživiš marsikako razočaranje: pokažejo ti v rodbini cel album, ali pa ti kje drugje pride v roke šop fotografij, pred katerimi se brez pomoči izprašuješ, ali kažejo lice Petra ali Pavla.

Dasi vé človek, ki z zanimanjem skuša čitati v obrazih tega albuma, da vsak portret ni ravno poraben za reprodukcijo v bakrotisku, si bo vendar večkrat v slučajih, kjer imamo več portretov, želel, da bi se za tak album izbrali oni portreti, ki so za portretiranca najbolj značilni. Kako neprimerno bolj zgovoren je na primer portret, ki kaže Barago kot škofa: ves obraz je z lasmi vred že popolnoma indijanski! Zdi se, da te iz njega gleda kak star glavar iz rodu Očipve, tako popolnoma različen od gladkega lica kranjskega kaplana, ki ti ga kaže «Album». In oni menda komaj dvajsetletni Zois je pač še iz dobe, ko se je v njem šele rahlo začela gibati slovenska zavest — zato pa je Aškerčev portret mnogo bolj značilen dokument iz dobe njegovega preloma s preteklostjo. Kdor se je količkaj zanimal za našo ikonografijo, bi z lahkoto opazil, da je urednika pri izbori portretov, kjer se je le dalo, vodila tudi težnja, da bi ne kazal vedno istih obrazov, ki smo jih že doslej vajeni. Zavest, da imamo od marsikoga samo po en portret, ki pa sam tudi ni dober, je v resnici neprijetna, posebno če zadene taka usoda imena, kakor so n. pr. Prešeren, Jenko, Kette, Murn! Pomagati pa si v tej reči ne moremo; v celoti in v zbirki portretov govorijo tudi ti portreti svojo dovolj zgovorno besedo. Antropolog bo na njih študiral naše tipe, kdo drugi se bo zamislil nad nošo, brki in lasmi (kako podoben je v tem Stritar — Fel. Dahn!), nad bolj ali manj privzdignjenimi obrvmi, in skušal iz potez ust in iz oči prodreti v one globine, ki mu jih delo kaknega portretiranca ne kaže in ne odkriva, ali pa se bo zamislil nad mirno slogo, ki jo v tem albumu kažejo ljudje najrazličnejših prečičanj in strank. Svojo pomembnost je delo že v polni meri dokazalo z zanimanjem, ki ga je zbudilo.

Tiskarna je težavno preizkušnja ob tem delu dobro prebila, le nad Trubarjevim portretom je zagrešila neodpustljiv greh: brez vsakega čuta za renesančni knjižni portret mu je odrezala okvir, njegov sestavni del, ter s tem in s čezmerno povečavo popolnoma pokvarila edini primer našega portreta iz te dobe. Zopet zgovoren dokaz, kako strogo in neizprosno merilo je baš preteklost za sedanost.

J. A. G.

Blaznik Pavle: Kolonizacija Selške doline. (Inavguralna disertacija.) Ljubljana. 1928. Str. 120 + 1 karta.

Izšla je lepa in s stališča zgodovine kot geografije vsebinsko bogata knjiga. Blaznik nas najprej seznanja z domačimi in tujimi viri o problemu, katerega rešuje, nato nam jedrnato predstavi Selško dolino v morfo-, geo- in pedološkem oziru, odkoder preide takoj na nje kolonizacijo samo. Selška dolina ni bila poseljena pred hallstattsko, verjetno pa še ne pred slovensko dobo. Ob prihodu Slovencev je bila pokrajina izrazito gozdnata. Do konca XIII. stoletja poselijo Slovenci vso širšo dolino do škovin nad železniki. Kolonizacijo je vodil loški oskrbnik, ki je dobil vsako deseto novoustanovljeno kmetijo. Zahodno Selško dolino kolonizira po letu 1285. Nemeč iz geografsko sličnega Pustertala, in to potem, ko je isti že prej koloniziral po Slovincih redko obljudeno Baško dolino. Nemaška kolonizacija se je nadalje-

vala do konca XIV. stoletja ter je razvila Sorico, Spodnje, Gornje Danje, Trojar, Zabrdo, Torko, Ravne, Prtovč in Zalilog. Morfologija teh nemških selišč in posestev je sistematično urejena. Nemški priseljenci so imeli manjše dajatve nego Slovenci v vzhodnem delu doline ter so bili prosti tlake do XVII. stoletja. Leta 1277. dobi freisinški škof rudni regal, iz katerega se razvijejo pod strokovnim vplivom Furlanov fužine, ki se prvič omenjajo l. 1348. V središču železarstva zrastejo železniki, katerih fužine propadejo šele v XX. stoletju. Na temelju recepcije rimskega prava si po letu 1517. prilasti fužine kljub trdovratnemu odporu freisinškega škofa deželni knez. Posledica je bila borba za gozd, ki je dajal fužinam oglje. Da rešijo škofovi loški oskrbniki gozdove, začnejo forsirati lazništvo, ki zemljo urbarizira. Leta 1500. je bilo ozemlje Davče, Martinjvrha z Zalo, Potokom in Osojnikom še neposeljeno. Postopoma pa kolonizirajo Podporezen takrat že poslovenjeni tolminski priseljenci iz Pustertala, Davčo pa prebivalci Poljanske doline, in sicer istočasno, ko je vzhodna Selška dolina samostojno poselila Martinjvrh. Socialno ti rovtarji niso bili favorizirani, kot prejšnji nemški priseljenci v Sorici in okolici. V letih 1560. do 1656. je postala obljudenost Selške doline strnjena. Ta zadnja kolonizacija razvije v Davčah in na Martinjvrhu kajžarstvo, katero se pa tudi sicer v novem veku še posebno razvija in na razvalinah nekdanjih hub, v Sorici in Selcah iz obrtnišтва, na Jelovici od Podlonka do Podbelice iz drvarstva, ter v Rudnem in Selcih iz fužinarstva.

Kajžarstvo tvori metodično že prehod od kolonizacije ozemlja k notranjemu gibanju prebivalstva na ozemlju. Za notranje migracije je značilna nadprodukcija nemškega prebivalstva v Sorici, ki preplavlja v XVI. in XVII. stoletju vso dolino, nadalje rodbinske zveze, posebno pa visoke dajatve, ki so gnale na boben gruntarja in kajžarja.

Rezultati Blaznikove študije so izraz proučavanja urbarjev in geografskih imen, ki se medsebojno kot viri izpopolnjujejo in komentirajo. Dikcija je preprosta, dokazi evidentni. Da uho in razum odklanja neke filološke trditve, je subjektivno razumljivo, kot je zopet subjektivno razumljivo, da jih osvaja n. pr. Davča, Tavčar. Sicer pa se avtor v grob zgodovine in geografije, v etimologijo ne spušča. Težko pa bo v hipsometrijskem, morfološkem in kulturnem oziru držala primera Selške doline s Pustertalom! Definitivno še ni ugotovljeno, da bi bila sistematična morfologija selišč, posestev in kmetij nemška lastnost (kar bi sledilo iz p. 58.). Geografsko ta trditev ne drži (Wagner, Sidaritsch). Historično pa vidimo to sistematičnost na raznih mestih in to ne glede na narodnost, kjer imamo opraviti s smotreno in kompaktno kolonizacijo. Nemška kolonizacija je postopna — od zahoda proti vzhodu — z ozirom na pokrajino; z ozirom na posamezno selišče pa je kompaktna. Leta 1291. imamo v Sorici dvajset hub in v poznejših presledkih se jih ustanovi še pet. Zgornje Danje se kolonizirajo istočasno. Posamič pa se vrši kolonizacija Davče. In samotni kmetiji južno Sore moramo iz geografskih razlogov tudi priznati neko sistematičnost, posebno še, ker obstoje geografske raznolikosti med soriškim in davškim ozemljem.

Luckmannova karta topografsko dobro odgovarja vsebini knjige; njena tehnična izvedba pa bi lahko bila boljša. Nemilje spada v območje Save, torej ne v Selško dolino, kot tudi Kot pod Sv. Joštom.

Blaznik je problem izčrpno rešil ter nam podal jasno sliko kolonizacije Selške doline.

F r a n j o B a š.

Luč. Poljudnoznanstveni zbornik književne družine «Luč». III. Uredil Lavo Čermelj. Trst 1928. Tiskala, izdala in založila tiskarna «Edinost» v Trstu. 116 strani.

Tržaški Slovenci so izdali v zadnjem poletju druge «Kresnice», posestrime zimskih «Kolednic», tri okusno opremljene, vsebinsko bogate knjižice. Pripovedno delo, izvorno in močno ribiško zgodbo «Vihar», ki zasluži posebno slovstveno oceno, je napisal France Bevk ter nam prav tako umetniško podal poezijo našega morja od Devina do Trsta kakor lani v «Kresni noči» poezijo goriških gor. Izmed slovanskih pisateljev stopa to pot pred slovensko javnost znameniti češki moderni romanopisec Karel Mat. Čapek - Chod z novelama «Hojka» in «Nedonošen» v prevodu Slavka Slavca. Tretja knjiga pa je zgoraj omenjeni zbornik, kateremu velja to poročilo.

Prvi izmed šestih člankov je spis «Parlamentarna preuredba». V njem razlaga Josip Jurca, kakšno «ljudsko» zastopstvo si je zasnovala današnja italijanska vlada, kateri je država vse, posameznik nič — seveda razen načelnika vlade in nekaj političnih mogotcev. Članek je pisan s stvarno neprizadetostjo, ne da bi se le z besedico omenile posledice te preuredbe za slovansko manjšino. V Trstu najbrž ni dovoljeno v slovenščini povedati, da bodo s to preuredbo Slovani v Italiji, ki imajo zdaj še dva svoja poslanca v rimskem parlamentu, prihodnje leto popolnoma oropani svojega parlamentarnega zastopstva. — «Ljudsko šolstvo Tržaške okolice v svojih početkih, do 1868.» je nazorno in zelo zanimivo očrtal Ferdo Kleinmayr. Za nas najvažnejše je poglavje o uradnem in učnem jeziku. Uradovalo se je sprva v nemščini, po letu 1848. tudi v slovenščini, tržaški magistrat pa je rabil le italijanščino. Poučevalo se je vedno v slovenščini, vlada je obenem vsiljevala svojo nemščino, magistrat zadnja leta svojo italijanščino. Častitljiva starina je nemško-slovenski urnik iz leta 1829., kjer beremo v slovenskem delu take-le predmete: Buchstabe sposnat, buchstabirat; S ziframi raitat; v Nemshki Sprahi se mujat itd. Pridružujemo se pisateljevi sklepni želji, da bi nam kdo kot nadaljevanje njegovega članka orisal precejšno ponosnejšo stavbo modernega šolstva. — France Bevk objavlja pregleden in v svojih mejah izčrpen sestavek «Periodne publikacije», izpolnjujoč s tem del obljube iz drugega zbornika, da bo podajal polagoma celotno sliko književnega dela med Slovenci v Italiji. V uvodu trdi, da so ti Slovenci razvili v povojnem desetletju razmeroma več moči nego pred vojno, in našteje posamezne publikacije v časovnem redu, kakor so nastajale; vseh je bilo osemnajst, sedaj pa jih izhaja le še polovica. Podrobno govori o usodah, pomenu, vsebini in sotrudnikih desetih listov, ki si sledijo po abecednem redu: Jadranka, Jaselce, Mladika, Naš čolnič, Naš glas, Njiva, Novi rod, Slovenka, Staničev vestnik, Ženski svet. Pod črto omenja tudi osem dijaških listov. Temu najobsežnejšemu, izredno živahno pisanemu članku se pozna, da je potekel iz peresa, ki je precej obravnavanega književnega posla samo opravilo. — Ivan Vouk je obdelal «Slovensko gledališče na Tržaškem» od prvih skromnih početkov v šestdesetih letih preteklega stoletja do velikih uspehov «Dramatičnega društva v Trstu» in do požiga «Narodnega doma» v Trstu ter do razpustitve slovenskih društev. Pisatelj razločuje štiri dobe: I. od prvih početkov do ustanovitve «Dramatičnega društva v Trstu» (1860—1902), II. od 1902. do izbruha svetovne vojne. III. od konca svetovne vojne do vpepelitve «Narodnega doma» (1918—1920), IV. od 1920. do lanskega razpusta slovenskih društev. Posebno pažnjo posveča zadnjima dvema dobama, ki se še nista nikjer natančneje obravnavali, in obeta za prihodnji zbornik izpopolnitev ter poročilo o gledališkem delovanju izven

Trsta, v Postojni, Gorici, Idriji, Ajdovščini in drugod. Članek molče vpije o «zakonitem» nasilju, ki povsod zatira in duši domačo besedo manjšine, da se ne more skoro nikjer več glasiti in se mora marsikod celo v cerkvi umikati tuji besedi.

Hrvatski del slovanske manjšine v Italiji zastopa D. L. s prispevkom «Jedan popis pučanstva iz godine 1645. u općinama Barbanū i Raklju u južnoj Istri». Popis je tem važnejši, ker ga je sestavil Italijan Bartolomeo Manzini ob času, ko je vladal v tistem delu Istre v imenu beneške republike plemič Francesco Loredan «u godini, gdje se još nikako nije moglo tvrditi da su popovi i učitelji i austrijska vlada lukavo pretvarivali imena u slavenska imena» (str. 92.). V seznamu je 1527 skoro samih hrvatskih imen v nedoslednem benečanskem pravopisu; maloštevilna italijanska imena pripadajo peščici priseljenih fevdnih uradnikov in njihovim družinam. Zvesti beležnik Manzini je napravil pred tri sto leti slabo uslugo tistim današnjim Rimljanom, ki se delajo, kakor bi resno verjeli, da so Slovani Julijske Krajine najpristnejši Romulovi pravnuki, le da jih je vražja Avstrija poslovanila in jih je treba zato zdaj spet porimljaniti glede jezika in imena. Baje so po sklepu istrske komisije vsi taki priimki določeni za prisilno pretvorbo. Vse naj vtone v tuji poplavi!

L. Č. je objavil drugi «Dodatek k razpravi „Politično-upravna razdelitev Julijske Krajine“ za dobo do 30. junija 1928.», ki vsebuje po večini uradne odredbe o združevanju občin, posebno v Goriški pokrajini, kjer se je tako do sedaj skrčilo število občin od 121 na 71, a se bo po novih združitvah še bolj skrčilo. Število Videmski pokrajini priključenih občin je tako padlo od 20 na 15. Nove spremembe so nastale tudi v obsegu sodnih okrajev. Tako vidimo povsod samo razkosavanje in krpanje, vedno z vrhovnim smotrom državne koristi, s katerim je že goli obstoj katerekoli jezikovne manjšine, in torej tudi slovanske, po rimski ideologiji docela nezdržljiv.

Zvezki poljudno-znanstvenega zbornika «Luč» so dragocena zakladnica za vsakogar, ki ga zanimajo usode slovanske manjšine v Italiji. Zato moramo le želeeti, da bi uredništvo vztrajalo v dosedanji smeri in da bi moglo v nadaljnjih zvezkih zbrati tudi vse tisto gradivo, ki do zdaj še ni prišlo na vrsto.

Pastuškin.

Časopis za zgodovino in narodopisje praznuje s svojim pravkar zaključenim letnikom, dasi je šele XXIII., pomemben jubilej: izšel je v povečanem obsegu ob petindvajsetletnici mariborskega Zgodovinskega društva. Ta obseg ni samo na zunaj povečan s tem, da dobé letos člani za udnino 40 Din skoro 300 strani zanimivega zgodovinskega in narodopisnega berila, kaže se tudi na znotraj: stalno si širi krog sotrudnikov in s tem tudi krog znanstvenih področij, ki jih glasilo obdeluje, pa tudi sicer se kaže vsepovsodi, da se delovanje društva vedno bolj intenzivira.

Dvoje je, kar daje temu letniku v primeri s prejšnjimi značilno noto: prvo je dejstvo, da se «zgodovina» jemlje v najširšem pomenu besede, kar je z vpoštevanjem slovstvene zgodovine sicer Časopis opravljal že v svojih prvih letnikih, dasi se je moral pri tem boriti z nasprotovanjem — prikritim in odkritim —, ki se je oglašalo celo med takratnimi odborniki. Danes je v ta krog pritegnjena in se v njem dobro počuti tudi pravna zgodovina, antropogeografija, zgodovina gospodarstva, politike, šolstva itd. — kar vse daje listu pestro vsebino in s tem kaže pestro sliko vsega mnogovrstnega dogajanja na naši zemlji. Ne da bi hotel krajšati zasluge in vrednosti drugih člankov, opozorim v tem letniku prav posebe na zgledno študijo «Kóbarski hram», ki

bi ji naj kmalu sledile še druge iz drugih naših pokrajin. Ne sme se pozabiti, da moramo poleg politične in gospodarske osvojitve našo zemljo osvojiti tudi znanstveno, saj bomo šele takrat lahko rekli, da je res naša, ko jo bomo poznali, ko ne bo več samo mrtva rubrika v naših aktih in katastrih, ampak bomo poleg njenega zunanjega lica poznali tudi utripanje njenega srca, ki mu do sedaj le redko prisluhnejo naši izbrani poetje. Gradiva je preveč, delavcev čaka neizmerno, še neobdelano polje, treba jim je samo odprtih oči, znanstvene šolanosti in veselja do dela.

Pa še ena novost je v letošnjem «Časopisu», ki se je napovedovala sicer že v prejšnjih letnikih: zgodovina se ne konča tam nekje s srednjim vekom ali kje ob letu 1848., ampak sega prav v leto 1928. Tega mogoče ni kriva v toliki meri retrospektiva na samo delovanje Zgodovinskega društva ali desetletnica prevrata, vse bolj izhaja to iz žive želje piscev, da se Maribor, najožje torišče društva in domovine njegovega glasila, čim ožje vklene v krog naših znanstvenih prizadevanj. Dva članka sta v tem letniku, ki sta naravnost pomembna: «Boj za slovensko šolo v Studencih» in «Študijska knjižnica v Mariboru», saj sta naravnost nazorna slika težav, s katerimi smo se morali boriti pred prevratom in s katerimi se moramo boriti po prevratu, težav, iz katerih se moramo sami izkopati, ker nam pri tem ne bo nihče pomagal. Prvi članek podrobno opisuje dolgoletno, brezuspešno borbo mariborskih Slovencev za prvo slovensko ljudsko šolo — ne mogoče v mestu samem, ampak v občini pred mestom — torej tvarino, ki je današnjim dvajsetletnikom kratko in gladko neumljiva, če bi take reči sploh brali. Drugi članek pa nam podaja bridko sliko težav, s katerimi se mora pri nas boriti vsako znanstveno prizadevanje v provinci. (Počasi! — Ljubljana, kjer se te vrstice pišejo in bodo natisnjene, se tukaj prav nič ne povzdiguje nad nikogar, ampak sočuvstvuje, ker se ji prav enaka godi!) Davorin Trstenjak bi imel danes zopet pravo priliko, da bi ponovil svoj modri opomin: «Uzdaj se u se i u svoje kljuse!» Pa bi z nami vred lahko bil vesel, ko bi gledal, kako njegovi rojaki ravnaajo po tem njegovem geslu in kako lepe uspehe dosežajo.

Zadnji zvezek letošnjega «Časopisa», ki je pravi slavnostni zvezek, si je v prav posebni meri nadel nalogo, da poživi in intenzivira delovanje Zgodovinskega društva. O tem ne priča samo članek o «Postanku in razvoju mariborskega muzeja», temu namenu so posvečeni kar trije članki: «Ohranitev arhivov», «Osnovna načela varstva spomenikov» in «Pomen in delokrog pokrajinskih muzejev». Prvič je v tem zvezku zastopana tudi numizmatika, tokrat kar z dvema člankoma. Tako se v široke kroge nosi smisel za delovanje pokrajinskih znanstvenih društev, ki je ravno radi svoje pokrajinske omejenosti navezano na čim večjo intenzivnost, da se ne porazgubi v brezpomembnostih. Sicer pa prav pri nas strah, da bi se tako delovanje porazdrobilo v malo-pomembno ali brezpomembno drobnjav, ni tako zelo upravičen: siromak mora paziti na vsak ficek, povrh pa živimo v pokrajini s tako pisano preteklostjo in pestro sedanostjo, da se znanstvenim delavcem prav nič ni bati, da jim bo zmanjkalo gradiva. Kakšna prelepa odkritja se pokažejo kar nepričakovano in kako lepo se dajo s pomočjo javnosti v korist nje same uporabiti, kaže zanimivo poročilo o najdbah v bivšem dominikanskem samostanu na Ptujju, v katerem se sedaj nahaja mestni muzej.

V tem letniku je tudi — kar je vse hvale vredno — mnogo več mesta dodeljenega kritikam in referatom, panogi, ki se ji je «Časopis» prejšnja leta nekako izogibal.

J. A. G.

Marko Ristić: Bez mere. Izdanje S. B. Cvijanovića. Beograd 1928.

Aleksander Vučo: Koren vida. Izdanje S. B. Cvijanovića. Beograd 1928.

Ti dve knjigi sta izšli ob istem času pri istem založniku, obe v opremi, ki je za srbsko knjigo nenavadno elegantna. V duševnem svetu so rodbinske vezi malce bolj zapletene: ti knjigi sta legitimna dvojčka, ki imata vsak lastnega očeta, dočim je njiju mati francosko-belgijska literarna struja, ki se imenuje *surréalisme*. Kakor je la *poésie pure* reakcija zoper nove utilitaristične poizkuse s pesniško besedo, tako skuša nadrealizem zajeziti povojno povodenj razuzdanega psevdonaturalizma in profinarskega barantanja s fantazijo (Margueritte, Dekkobra, Benoit i. dr.), varujoč individualno svobodo stvarjajočega pisatelja in posvečeno čistost literarne besede. Tudi socialno-tendenciozna literatura dobiva s te strani odgovor, ki veleva, da se umetniško oblikovana beseda, ki je v jedru sad socialnega previška in luksuja, varuj nivoja časnikov, plakatov in pamfletov! *Surréalisme* je moderna izdaja reakcij, kakor so nastajale v raznih časih zoper enostransko, materijalistično pojmovano umetnost v nje raznoterih oblikah in izrazih.

Za sodobnost srbske proze bi bili obe knjigi značilen pojav. Zdi se nam le, da je ta značilnost omejena z obsegom Belgrada, mesta, ki v svoji mladostni neugnanosti in balkansko-parvenijskem hlastanju po tuji civilizaciji in kulturi, ustvarja umetelen tip literarnega srbstva. Srbska proza novejšega in najnovejšega časa je v glavnem tako zdrava in toli tesno združena z narodovim življenjem, da ji ni treba umetnih dražil in velikomestnih konstrukcij. Zato nadrealističen pojav v srbski prozi ni reakcija zoper prebujno ali preveč enostransko literarno življenje, zoper izkvarjen realizem, marveč je le od zunaj zajet refleks drugorodnih kriz in prelomov.

V literarnem osredju, ki nima za sabo tistega razvoja pripovedniške tehnike kot ga ima Francija po naturalistih, po novem, transformiranem romantizmu in po osebnostih, ki so vzpostavile v prozi bodisi dualistično razlikovanje telesnosti in duševnosti, ali pa so — kakor Proust — iskale pod videzom vsakdanje telesnosti skrite svetove duševnosti, v osredju, ki torej nima velikih šol in mojstrov, — je pojav spisov, kakor sta zgornja dva, nekam kuriozen. Oba pisca sta skušala strniti roman, liriko in esej v celoto, ki naj bi bila organsko živa. To se ni posrečilo niti Ristiću niti Vuči. Njuna spisa sta *mixtum compositum*, čeprav imata mnogo lepih podrobnosti in ne more piscema nihče odreči invencije, talenta in stila. Čitatelj se ustavi zgolj na tej ali oni podrobnosti, ki kaže bodisi poetičen nastroj, lepo ubran in zlit stavek, živo, konkretno umljivo sliko nad globinami subjektivnosti, bodisi duhovito ali originalno formulirano misel. Celota se sproti razblinja in — «na koncu je molčanje». Taka proza je zares protest zoper banalen naturalizem, a je hkrati nehote obtožba druge skrajnosti: pretiranega subjektivizma, ki so mu bližji stari kabalistični znaki in sholastični sofizmi, nego sodobno življenje. Človek naših dni nima za to ne časa ne volje. Njegov svet je naravnejši: solnce mu sije naravnost v obraz, ne pa skozi gotska okna temnih katedral... Prav posebno velja to o slovanskem človeku, ki je tudi koš meščanski sin še vedno produkt agrarnega ambijenta in ima prirojen čut za jasnost in neposrednost duhovnega izraza.

Ristić in Vučo sta začela kot pesnika. V verzih sta lahko podajala najrjahlejšo odtise in najtišja drhtenja svoje notranjosti, saj je poezija najsvobodnejša spovednica največje subjektivnosti. Njun talent se je brez dvoma pokazal tudi v teh spisih, ki očitujeta veliko spoštovanje do spontane umetnosti, vendar pa je notranje ravnovesje, ki more biti v vsakem dovršenem delu, v

obeh spisih tako razrušeno, da vidimo v njih le oseben dokument in čujemo le oddaljene odmeve iz drugega sveta...

Založnik S. B. Cvijanović zasluži pohvalo, da je obe knjigi izdal v opremi, ki naj bi bila vzor pri avtorjih, kateri bodo pogosteje v rokah čitateljev nego Vučo in Ristić.

B. B.

K R O N I K A

† **Pesnik Antonin Sova.** Mislim, da je bilo v osemdesetih letih preteklega stoletja, ko se je v češki literaturi pojavil nov pesnik. Podpisoval se je prvotno «Ilja Georgov». Naš češki jug je domovina fantastov in sanjačev. Bil vam je to zasanjan poet, ki ljubi svoj mili rodni kraj in v melodičnih verzih pripoveduje o svojih sanjah in hrepenenju, o svojih bolestitih. Res je, da spominja — kakor ni drugače mogoče pri mladih pesnikih — malo na Coppéa, ki je bil tedaj v modi. Ni trajalo dolgo, da je našel svojo noto in svojo besedo. «Senzitivist in vizionar», pravi o njem dr. Šalda, ocenjujoč njegovo delo. «Strasten vztrajnež», doda prof. Vodák. O tem priča naglo napredovanje, s katerim piše svoje knjige. Leta 1890. izda «Realistické sloky», čez leto dni «Květy intimních nálad», leta 1893. knjigo «Z mého kraje» in čez leto dni spet «Soucit a vzdor». Iz njegovih knjig spoznate češko življenje in življenje češkega pesnika. Prepolne so bolečine in žalosti, ki pa ne ihti potihem, temveč buri proti družabnim krivicam. V njih je malo veselja in smeha, kakor ni bilo v tem času veselja v češkem življenju. V njih je toliko sočutja s ponižanimi in razžaljenimi kakor pri Dostojevskem. Pa vendar najdete v njih nepresežno nežnost in pravo pristno poezijo! V tej dobi se je oddaljil od realizma, od svojega tovariša Macharja, in se približal Březinovi poeziji. To se vidi že v knjigi: «Zpěvi dneškú a zítřkú» (1905). Naslednja knjiga «Lirika života a lásky» (1907), je bolestna izpoved našega pesnika. Življenje mu je dalo zgolj dar poezije. Drugega nič. Njegov zakon je bil nesrečen, dolga bolezen ga je napravila mučenika ter ga za dolga leta priklenila na posteljo v samotarski izbi. Tam sanja, čita in neumorno zasleduje češko življenje. Prečitajte si, kako odgovarja ta telesno bolni pesnik z mogočno, razgnevano besedo Theodoru Mommsenu, ki je z germansko pohlepnostjo in nečlovečnostjo sramotil njegov ljubljeni narod! Nobeden naših pesnikov ne bi bil mogel najti tako pravičnih in strastno protestirajočih besed zoper to nemško oholost. (Ta pesem je bila preložena v poljščino, italijanščino in celo v nemščino.)

V poznejših letih se ublaži in polagoma umiri njegovo nemirno bolešno srce. A to ni morda enostavno pozaba in nazadovanje: to je doba žetve in trgatve dobrega gospodarja. To se vidi v «Zápasech a osudech» (1910), a imenoma v knjigi «Žně». Po vojni je izdal «Zpěvy domova». V njih je zapel, kaj je trpela češka duša v teh časih, kako je sanjala in upala. Njegova poezija zre zdaj mirno na življenje, ki gre s svojim korakom in ki se ne da odvrniti s svoje poti z nobeno človeško silo. Z mirnostjo filozofa, včasih tudi z ironičnim nasmehom: «vse je zaman».

Njegova proza «Povídky o menší cesty», «Koloběch starosti», «Pankrac Budecius kantor», «O mlkovaní a zrodě» (pendant k Liriki ljubezni in življenja), «lvův roman», «Toma bojar» po svoji lepoti ne morejo vzdržati ravnovesja z lepoto njegovih verzov. Te verze Arne Novák duhovito primerja z godbo pravkar umrlega mojstra Janáčka.

Sova je bil lirik v pravem pomenu besede. Neutruden, svež vse do svoje smrti. Češki človek s svojimi nagnenji, borbenostjo, resignacijo, s svojimi tugami in

žalostjo! Morda porečete, da ni pustil za sabo pesniške šole. A ni je pustil niti Petr Bezruč, ne zapusti je Machar, niti Březina. Kajti bili so vsi: edinstveni in neposnemljivi.

Sova se je rodil 26. februarja 1865. v Pacovem iz godbeniške rodbine. Po univerzitetnih študijah je postal uradnik praške občine ter vstopil v službo kot knjižničar mestne biblioteke. Često sem ga obiskal. Duševno do poslednjih svojih trenutkov krepak in svež, zasleduje z neobičajnim zanimanjem vse, kar se je tikalo našega narodnega življenja. Le pogled na to telo, izhirano in onemoglo, je bil nekaj žalostnega. Ni mogel brez pomoči vstati s stola. Kos Prometeja! Umril je na škodo svojega naroda v svojem dragem rodnem mestu, kamor je prihajal vsako leto, dne 16. avgusta l. l. Pokopan je bil na stroške mesta Prage s častmi in solzami vsega naroda. In Sova je bil vreden teh solza. Mi pa se vprašujemo s Shakespearem: Kdaj pride mu enak...?

Stanislav Zima, Praga.

Razstava bratov Vidmarjev in Tineta Kosa. (XIX. umetnostna razstava «Slovenskega umetniškega društva» v Ljubljani. Jakopičev paviljon. 3.—17. junija 1928.) — Ob istem času, ko je na velesejmu «Umetniška Matica» s svojo retrospektivno smotro pokazala pregled delovanja umetniške generacije, ki je v letih 1918.—1928. položila temelje naši moderni umetnosti, so v Jakopičevem paviljonu priredili razstavo trije člani «Slovenskega umetniškega društva», slikarja Nande in Drago Vidmar in kipar Tine Kos. Vse tri smo zadnjič videli v Ljubljani na velesejmski razstavi jeseni leta 1926.

Napredek bratov Vidmarjev od zadnjega nastopa je viden, dasi ni enak pri obeh. Razmerje med njima se je v bistvu ohranilo neizpremenjeno. Starejši, Nande, se je po koncepciji še bolj očitno dvignil nad brata. Njegova slikarska osebnost se je tudi oblikovno razvila visoko preko nekdanje stopnje, dočim Drago ne kaže posebnega napredka v obvladanju tehnike. Dočim sta prej gojila nekakšno ploskovno primitivnost v liniji in barvi, polagata zdaj važnost na plastiko predmetov, ki naj dá njihovim likom videz resničnosti, objektivnosti in logičnosti. Ta «novi realizem» naj bi značil zmago nad oblikovnim simbolizmom in subjektivnim idealizmom tako zvane ekspresionistične smeri, ki ju je rodila.

Gotovo je, da N a n d e v zadnjem času doživlja vse bolj čutno, to je: umetniško, in da je v njegovem odnosu do sveta več radosti. Čisto razumljiva posledica tega izpremenjenega duhovnega stanja je, da mu je paleta postala bogatejša na sočnosti in toplini barv. Namesto zamolklih (modrih, zelenih, sivih) enotnih tonov se pojavljajo žive barvne vrednote. Najboljše so v tem pogledu pokrajine. Motivno so slične nekdanjim, vendar je v njih opaziti celó že dokaj čuvstvene gorkote, ki si jo prej zaman iskal, in mnogo okusa v določitvi nastrojenja. Gradnja je mestoma še ohlapna, da razruši potrebno enotnost slike. Premalo kompozicijske zgetenosti kažejo akti, ki očitujejo tudi precejšno nejasnost v poznavanju anatomskih vrednot. Teh trdot in nedostatkov v oblikovanju modela gledalec ne bi tako moteče občutil, da ni hotenje, podatki predmet čim bolj realistično, tako očitno.

Izmed del večjega obsega je gotovo najjačji «Portret brata», to po izgradnji prizora, po diskretnem barvnem sožitju in po zadržaju. Tudi portretna sličnost je dobro pogojena. Morda še boljša v tonu je slika «Zlatka», kjer je slikarska tehnika prav posebno izdelana, čeprav otroški značaj ni povsem zadovoljivo podan. Slabotnejši je «Portret pesnika Seliškarja». Koncepcija ni enovita, v nekih podrobnostih gre naturalistična vestnost do malenkostnih skrajnosti, drugod (n. pr. roke, hiše v ozadju) jo nadomešča lahkotna primi-

tivnost, ki ni brez spomina na slovite vzore, Picasso i. dr., le da ni utemeljena v celotnem zarodku. Čemu naj pa služijo ceneni efekti, kakor n. pr. napis na knjigi, ki jo portretiranec drži v roki, ne vem. Nekaj podobnega kaže «Tihožitje z vazo» njegovega brata. Take modne muhe ne pričajo o posebni resnobi. Drago Vidmar je trši in okornejši v obliki, v barvi izbira kontraste. Intelekt pri njem še bolj očitno vlada nad duhovnostjo. Vendar je v njegovih delih več stilizacije, nego naturalističnega podajanja. Poedina, kakor n. pr. tihožitja, deloma tudi akti («Poluakt»), kažejo, da se še ni izvil iz oblikovnega ekspresionizma. Pokrajine so delane vse po nekem, danes na Francoskem zelo razširjenem načinu, ki pri primernem čustvenem sodelovanju dopušča izredno delikatne barvne učinke. V portretu je Drago Vidmar namenoma brutalen, skoro groteskno točno označuje modelove posebnosti, a le bolj vnanje.

Zdi se mi, da gre njegov razvoj skokoma, sunkovito, dočim poteka pri Nandetu, ki z večjo lahkotnostjo obvladuje obliko, razvojna črta dosledneje in v pravilno smer. Občutek izmučenosti in hladne razumske konstrukcije časih navda gledalca s težo moreče neurejenosti, skoro kaosa. Preveč vidno je stremljenje biti moderen, nekonvencionalen v oblikovanju, premalo pa je osebne prepričanosti in nujnosti.

Prevladovanje intelektualnega delovanja je najznačilnejša poteza obeh Vidmarjev. Njihove slike izražajo premalo prvinskega doživljanja, premalo neposredne, čutno prikazane življenjskosti. Tudi najbolj zanimiva oblika sama trajno ne more privlačevati, ne more ogrevati. To so slike predstav o predmetih, ne slike predmetov samih, podobe pojmov in naziranj o življenju, ne življenja samega. Zato na srce ne delujejo, ne govorijo gledalčevi duševni notranjosti. Preko dekorativnosti se povzpno le posamezna dela.

Vidmarjema sličen po značaju, dasi umetniško neprimerno zrelejši, je kipar Tine Kos. Razstavil je dvajset del srednjega in malega formata, skoro vsa izvršena v ne premočno žgani glini.

Osnovna poteza njegovih soh je pasivna statičnost in negibnost modelov. Nič notranje napetosti ne izražajo ti kipi, ki se zdé otrpli, kakor brez možnosti prebujenja. In vendar je baš v ujetju gibanja, v fiksiranju zagona, v bogato nakopičenih možnostih razvoja in stopnjevanja izraza višek plastične stvariteljnosti.

Kos gleda in gradi telesa v grobih masah brez detajlne izvedbe. Ta hotena slogovna preprostost ga nujno vodi v dekorativno kiparstvo, to v taki meri, da se zde njegovi liki nekako reducirani na zgolj arhitektonske elemente. Troprostorninsko zadržano, a do skrajnosti napeto aktivnost srečavamo le poredkoma. Po večini Kosova dela, v prostoru osamljena, ne nudijo od vseh strani zadovoljivih pogledov. Potrebujejo ozadja, da dosežejo svoj bolj arhitektonsko-slikoviti učinek.

Kjer Tine Kos upodablja model v akciji, je najboljši. Pokojnost se mu preda izprevrže v utrujeno in slabokrvno pozo. V prvo vrsto spadajo najkrepkejša dela: «Majda», «Mira» in «Težak». Kažejo slogovno enotnost pojmovanja in osebno prepričanost, so življenska, a ne banalna. V razporeditvi mas je vidna neka monumentalnost, ki jim daje preko neznatnega formata višjo pomembnost. Posebno prvo, kip dekleta, ki nese z levico tovor, je delo nemajhnih kvalitet. Zanimiv je starejši kipec sedečega «Dekleta», ki je sicer močno dekorativno stiliziran, pa vendar trpke gracije, ki jo sicer redko srečamo. Manj zanimivosti je v veliki «Kmetici» in «Portretu mladenke», ki delujeta le kot težka, neorganizirana masa. Tudi veliki dekorativni relief

«življenje» je po zadržaju čuda hladen in trezen, kompozicijsko pa dokaj preprost.

Tem stiliziranim delom stoje ostro nasproti naturalistično pojmovani portreti, kakor je Seliškarjev in lastni portret. Po doseženi sličnosti je prvi kar izvrsten, boljši od Vidmarjeve slike, vendar pa le bolj kiparsko, nego umetniško zanimiv. V splošnem treba reči, da so obrazi Kosovih soh stereotipni in brez osebne oznake. To in pa stalno ponavljajoči se način oblikovanja telesa mi pravi, da Kos v svojem dnu le ni realistič. Res je, da njegove plastike točno in brezosebno obnavljajo model (časih močno slogovno presnovan), ne podajo pa nevidnega, nadčutnega jedra, ki se skriva pod površino. Zdi se mi, da je to bolj izliv avtorjevega osebnega značaja, nego zavestno hotenje. Dekorativno stremljenje često nadomesti človečansko pomembnost.

Tine Kos je izmed te trojice najjačja umetniška osebnost. Tehnično je res močan in v oblikovanju vseskozi siguren tvorec mirnega, neborbenega značaja. V dekorativni in stavbinski plastiki mu leži bodočnost.

Razstavi te trojice so nadeli značko «novega realizma». Kje pa je ta novi, zdravi realizem? V čem je pomembnost, v čem novost njihovega ustvarjanja, kje je napredek nad drugovi v slovenski umetnosti? Da absolutno, za široki svet, to slikarstvo in ta plastika ne znači ne odkritja ne novotarije, vemo vsi. V čem se pa dela Vidmarjev in deloma tudi Kosa po pojmovanju razlikujejo od poslednjih del bratov Kraljev, Serajnika, celo od Pilonovih portretov izza par let nazaj? Primerjanje umetnostnih kvalitiet je tu problem zase. Mislim, da je novo pri njih (dasi za nje že staro) hotenje, otresti se poslednjih ostankov idealističnega odnosa do sveta, in težnja, razvozlati njegovo uganko z intelektualnim aparatom. Da ni v njih resnično umetniško oblikujoče sile, bi jim to stališče moglo postati usodno.

Realizma pa, ki ne bi dajal resničnosti posplošnjene in dvignjene iz slučajnosti pojavov, ki ne bi gradil s čutnimi sredstvi sublimiranega, pomnoženega življenja, nam res ni treba. Za to nam služijo danes že dovolj spopolnjena mehanična sredstva. Umetnost je vselej iz tvorčeve fantazije ustvarjala in čutno oblikovala resnico in lepoto, ki je v vsem stvarstvu, ni pa iskala razumskih rešitev človečanskih problemov.

Zato se mi zdi, da je eno, danes najjače poudarjano plat značaja teh razstavljalcev točno podal avtor nekega slavošpeva z ugotovitvijo, da ustvarjajo tako, da morejo «umetnino do dna užiti tudi najpriprostejši z dravi možgani»... Tu je jedro. Mar res ustvarjajo ti trije le za možgane? Kaj pa za srce, za dušo gledalčeve nimajo ničesar? Da bi nudili božanske hrane njegovi vesti, dajali uteh in pokoja njegovi notranjosti, za njega preobraženje v resnici in lepoti, za obogatitev in poboljšanje gledalčeve jim pa res ni mar? Ne verjamem tega, nočem in ne morem verjeti.

K. Dobida.

P R E Š E R N O S L O V J E

D I Z M A

Nekdaj šteli so na prste, kar sem ljubil jih, device,
zdaj na prste v pesmih mojih črke štejejo, vrstice;
in zdaj vidim: prav imele so ženice pri kofetu,
češ, da v vsej ljubezni moji ni nikdar biló resnice:
komaj, da sem ljubil Trojko, je žigon odkril Slovencem,
že me Puntar, joj, zasačil v tajnih mrežah je Sedmice.

Urednikov «imprimatur» 2. novembra 1928.

Ljubljanski Zvon v letu 1929.

«Ljubljanski Zvon» nastopa svoje 49. leto. Listu, ki je bil od prvih početkov do danes zvest služabnik slovenskemu tvornemu duhu in čigar notranja rast in razvoj sta bila vedno najzanesljivejše merilo rasti in razvoja slovenske književnosti, listu, ki je bil pred pol stoletjem kakor danes prava tribuna vseh resnično svobodnih tvorcev in borcev — pač ni potreba še posebej zagovarjati nujnosti in pomembnosti svoje eksistence. Ta nujnost je dana sama po sebi: «Ljubljanski Zvon» se je tekom desetletij svojega obstoja tako organsko spojil z delom slovenske duševnosti, da bi ta duševnost opasno ohromela, ako bi prenehal izhajati. Ko se bo prihodnje leto pisala notranja zgodovina lista, se bo šele razodelo, koliko klenega, trajnega in zdravega je nakopičenega v teh petdesetih letnikih, katerih polovica je prešla že v zgodovino samo; pokazala se bo v strnjenih in bistvenih obrisih prava slika slovenske književnosti zadnjih petdeset let; izoblikovali se bodo napori posameznih uredništev, ustvariti slovenskemu svobodoumnemu naobraženstvu v njegovem jeziku leposlovno-prosveten list, ki bi ustrezal zahtevam časa, s stalno težnjo poglobitve in razširitve in z voljo, približati ga sodobnim, časovno kritičnim, svobodnim literarno-publicističnim revijam evropskega merila.

Tej volji je ostalo in ostane zvesto tudi sedanje uredništvo. V svetu kreativne duševnosti ni norm in zakonov, ki bi kakor v animalnem in socialnem svetu enako veljavno vezali življenje ljudi; resnično tvorna in plodna je samo brezpogojna in absolutna svoboda. Iz te notranje svobode pa ustvarjajo razne osebnosti najraznovrstnejše oblike, motré svet in njega dogajanje s prerazličnih zrelšč, prihajajoč do raznovrstnih tvorb, izsledkov in dognanj, ki so življensko in človeško pomembna vsa, ako so le notranje brezpogojno iskrena, idejno pregneta, umetniško prekaljena in izoblikovana. «Ljubljanski Zvon» ne more biti v službi kakih ideoloških skupin, kake mišljenske ali naziranske programatičnosti, kakih časovnih literarnih, umetniških ali političnih gesel — temveč bodi tudi v bodoče svobodno glasilo svobodnih tvornih osebnosti!

Na teh osnovah bo stal tudi prihodnji letnik «Ljubljanskega Zvona». V vsebinskem pogledu bo list kakor doslej poleg izbranega leposlovja, domačega ter sodobnega inozemskega, gojil predvsem časovno-kritičen esej, ki bo v obliki biografij ali temperamentno-polemičnih razprav obračal pozornost evropsko orientiranega sodobnika na pomembnejše osebnosti in dogajanja v literarnem, umetniškem in miselnem svetu naših dni.

V pesniškem delu bodo priobčevali svoje proizvode pomembnejši zastopniki vseh aktivnih pesniških generacij. V pripovedništvu se je letos zaključil roman Jože Pahorja «Serenissima» v svojih prvih dveh delih, ki tvorita zase nekako celoto. Ta celota vsebuje v glavnem v bujni slikovitosti načrtano ljubezen Justa Golje do patricijke Neve Mocenigove ter tragični notranji zlom te ljubezni. «Serenissima» je s svojo barvito fabulistiko že letos našla lepo število vnetih čitateljev. Uverjeni smo, da se to število v novem letniku še znatno pomnoži. Kajti v tretjem in četrtem delu, ki se objavita v prihodnjem letu, se pisateljske in umetniške vrline prvih dveh še občutno stopnjujeta. Čitatelji, ki ljubijo v knjigi dramatično razgibanost dejanja, elementarnost silnih strasti, kresanje močnih volj ter bujno prepletenost

dogajanja, ki pa vzlic svoji «romantičnosti» očituje avtorjev sodobni pogled na življenje in svet — bodo našli v zadnjih dveh delih «Serenissime» svoje popolno zadoščenje. Dejanje dela, ki je vseskozi izredno živo in napeto, se vrši v Zadru, na Cipru, beganje po Benetkah in Italiji ter končno pobeg na domačo zemljo, v Karnijske gore. Tudi ta dva zadnja dela tvorita zase nekako organsko celoto.

Poleg romana se priobčijo krajše novele in dramska dela, po možnosti zaključena v eni številki. Pavel Golia priobči svojo dramsko legendo «Kralj brezpravnih». Anton Novačan prične objavljati nadaljevanje «Celjske kronike», Friderika. M. Šnuderl, ki se je letos častno uvedel v krog pripovednikov «Ljubljanskega Zvona», objavi novelo «Soeur Isabelle» in «Luč brez žarkov». Več krajših del sta izročila uredništvu pisatelja Fr. Bevk in M. Jarc, razen tega so jih najavili še: Juš Kozak, Cvetko Golar, B. Kreft, I. Zorec, Ivan Albrecht, A. Ocvirk i. dr. V pripovednem delu se objavi nadalje nekaj izvirnih potopisnih esejev.

Za esejistični del je že poslal uredništvu prof. Janko Lavrin študiji «O romantični mentaliteti» in o Balzacu. Prof. dr. Fr. Kidriča aktualna razprava «Frankofili v Napoleonovi Iliriji», ki letos ni prišla na vrsto, izide prihodnje leto. O domačih problemih bodo pisali: O. Župančič, Fr. Albrecht, B. Borko, dr. K. Dobida, dr. J. Glonar, dr. F. Kozak, A. Lajovic, dr. Fr. Mesesnel, J. Rozman, J. Vidmar i. dr. O inozemskih slovstvih bodo poročali in razpravljali: o francoski, španski in italijanski literaturi dr. A. Debeljak in dr. St. Leben, o Tolstem in o ruskem slovstvu doktor N. Preobraženski, o angleški povojni literaturi dr. J. Kelemina. V filozofskem področju bo pisal dr. Fr. Veber; dr. Fr. Čibej bo načrtal predvsem dvoje najzanimivejših sodobnih filozofskih likov, Bergsona in Schellerja, pisal po bo tudi o teoriji in svetovnem naziranju. Publicist A. Prepeluh končno je izročil uredništvu stvarno in zanimivo, z nepristransko objektivnostjo pisan članek o Leninu. — O glasbi bosta poročala komponista M. Kogoj in S. Osterc, o drami pa bodo razpravljali B. Kreft, M. Šnuderl in Fr. Albrecht. V Književnih poročilih bodo razpravljali o domačih delih J. Glonar, J. Vidmar, Fr. Albrecht, B. Kreft, A. Ocvirk, o srbskohrvaških B. Borko, M. Jarc i. dr., v Kroniki pa se bo v kratkih, jednatih poročilih javljalo predvsem o stanju sodobne evropske duševnosti.

List bo tudi v prihodnjem letu imel svojo umetniško prilogo, in sicer poleg potretoev tudi reprodukcije domačih in tujih mojstrov.

Uredništvo in uprava se hočeta potruditi, da doženeta list v formalnem in vsebinskem pogledu do nekega možnega viška, naloga kulturnega občinstva pa je, da s svojimi sredstvi podpre list, ki se more notranje razvijati in poglobljati samo, ako čuti primeren odziv in umevanje v najširših duhovnih plasteh naroda.

Ljubljanski Zvon izhaja mesečno in stane letoletno 120, polletno 60, četrtletno 30, za inozemstvo 150 Din. Naroča se pri Tiskovni zadrugi v Ljubljani, Prešernova ulica št. 54.

V Ljubljani, decembra 1928.

Uredništvo in uprava «Ljubljanskega Zvona».

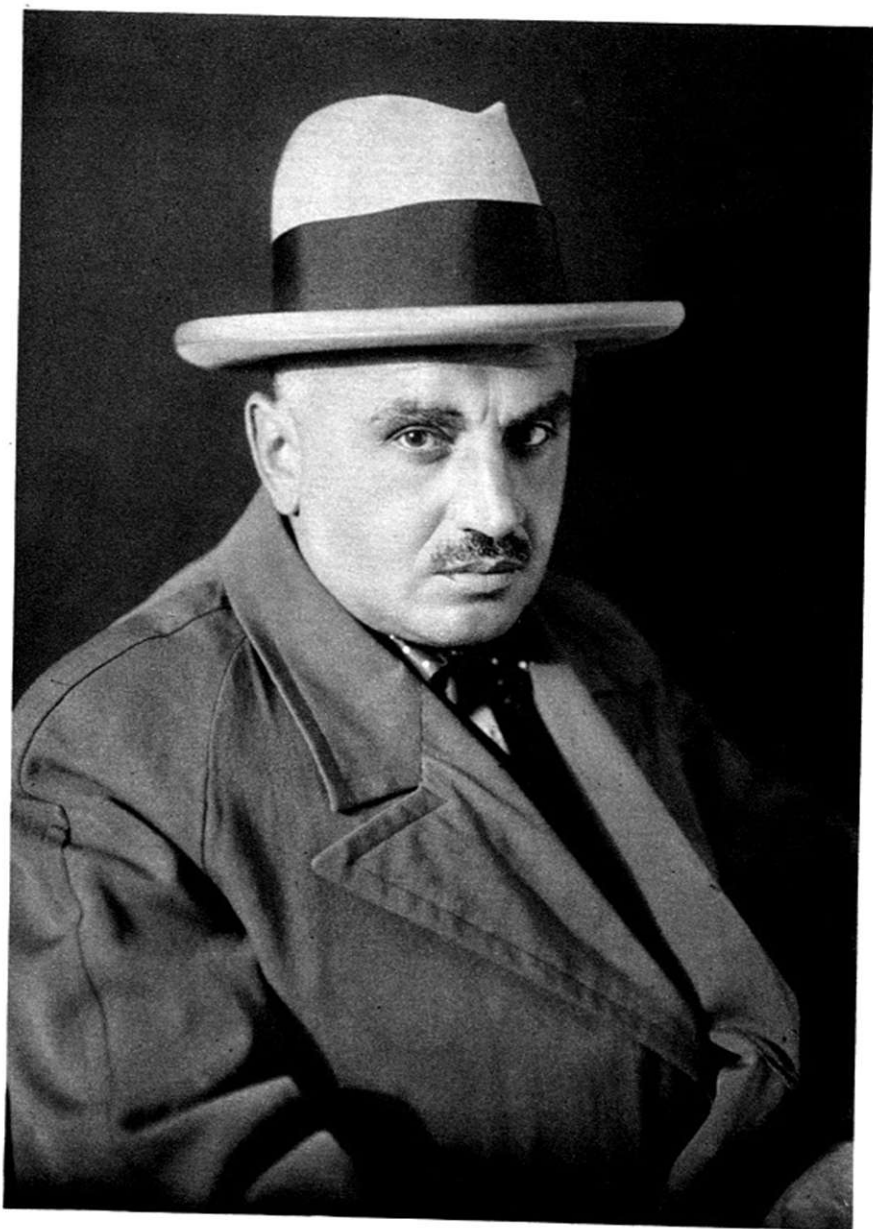

Foto J. Pogačnik

Alois Bradniš